

Выходитъ два раза
на мѣсяцъ, кожного
1-ого и 15-ого, въ
объемъ 2—2½ ар-
куша.

Редакція „Зорѣ“ въ
камениці подъ ч. 8.
улиця Акаде-
мична.

ЗОРЯ

Пренумерата вы-
носить: на цѣлый
рѣкъ 5 ар., на повѣ-
року 2 ар. 50 кр., на
чверть р. 1 ар. 25 кр.

Пренумерату на-
жить присылать до
администраціи „Зорѣ“
(улиця Академична
ч. 8.)

ПИСЬМО ЛИТЕРАТУРНО-НАУКОВЕ ДЛЯ РУСКИХЪ РОДИНЪ.

СВѢТЛО ДОБРА И ЛЮБОВИ.

(Оповѣдане Олены Пчѣлки.)

(Дальше.)

III.

Петро Игнатовичъ Подгѣрный не есть природный житель Красного. Навѣтъ и сама Волянь есть до якого ступня „чужина“ для него, бо родомъ бѣтъ ажъ изъ Полтавщины. Батько его бувъ землемѣромъ. Весь свѣтъ вѣкъ мѣривъ Игнатъ Семеновичъ Подгѣрный чужій грунты, а своего такъ и не прибавилъ... Тымъ часомъ сѣмья була въ него чималенька: мавъ жѣнку и троє дѣтей, — дочку и двоихъ хлопцѣвъ. Дѣти подрастали, треба було „шось думать“. Старшого, Петруся, помѣстивъ у реальне училище, — та хибѣ-жъ умѣщене въ школу вменшувъ выдатки? — звичайно, ще вбѣлшувъ... Стягавъ ся старый батько, мудрое и мати, перешиваючи та латаючи одежину; а де далѣ все труднѣйше ставъ. Коли-бъ, ба, чите, старому дали те мѣсце, що давно обѣщано, зъ бѣлшимъ зарѣбкомъ, то оно-бъ и нѣчого; — такъ же-жъ все только обѣщаютъ... Якось вернувъ ся старый Подгѣрный до дому зъ цѣкавою звѣсткою. Бувъ на работѣ въ знаѣмого пана, до котрого на той часъ приѣхавъ у гостѣ сынь, що служивъ зъ якого часу въ „югозападномъ краю“; багачко той сынь розказувавъ про всяку вещь зъ урядового житя въ той сторонѣ: якъ тамъ мѣся и що и якъ. Зговорило ся якось и про землемѣрство. — Що-жъ! — мовивъ приѣздый, — добрый землемѣръ може тамъ добре заробити!

— Може-бъ и менѣ туды подать ся? — спытавъ Подгѣрный.

— А чому-жъ! подавайтесь! коли хочете и протекцію деяку можу вамъ у крестьянскому присутствію зрѣбѣть! — Помѣркувавъ старый Подгѣрный и самъ, и зъ жѣнкою, та и зновъ поѣхавъ до тыхъ таки панѣвъ, та вже справжками поговоривъ зъ приѣздымъ гостемъ, попросивъ гарненько его ласки та и прошеніе зъ нимъ таки пославъ... Не забувъ землякъ-урядовець свои обѣщанки спрѣяти, чи може оно и само зрѣбилось, незабаромъ Подгѣрный одержавъ „назначеніе“, землемѣромъ при одному воляньскому мировому зѣздѣ.

Ото-жъ и рушили старіи зъ свои Полтавщины. Дѣвчину Надю и малого хлопця, Павлуся, взявъ зъ собою, а старшого зоставили на мѣсцѣ, на квартирѣ таки въ учителя того-жъ училища, куды ходивъ Петрусь. „Добра душа“ бувъ той учитель, панъ Яценко. За содержуване хлопця бравъ „по божому“ и „дитину“ жалувавъ. Дитина разъ у разъ писала батькови на Волянь: „менѣ у пана Яценка добре“.

Не кепсько повелось и старымъ на новому мѣсцѣ.

Бѣхали они, найпаче стара, зъ непевною думкою, що вѣдутъ кудысь „у Польщу“; тымъ часомъ ажъ здивувались, прибувши на мѣсце та побачивши, що и людѣ на Волянь въ загалѣ такой самый, якъ и тамъ у ихъ сторонѣ, и жите мало чимъ одмѣнене одъ знаѣмого пмѣ. Заробокъ же землемѣрскій ставъ ити далеко лѣншій. Подгѣрный оселивъ ся въ Красному, въ невеличкомъ домочку на выѣздѣ, та мало що и живѣ дома. Роботы бѣтъ не цуравъ ся, працювавъ и значно поправивъ свои дѣла, сплативъ навѣтъ той довгъ, що зоставивъ ся въ Полтавщинѣ...

Прошло скѣлька лѣтъ. Старшій хлопецъ Подгѣрныхъ, Петрусь, вже кѣнчавъ свою науку. Якось бѣтъ приславъ своимъ прекумедный листъ.

— Слухай лишь, стара, якого листа утѣвъ Петро! — мовивъ батько, заглянувши въ те писане. Листъ бувъ якось умѣнене весь написанный по украиньски и довгий такой. Хлопецъ розповѣдувавъ про якійсь „роковины“ Шевченка, „значить ся, вечерокъ у память смерти нашего величного кобзаря Тараса Шевченка“, такъ пояснявъ своимъ старымъ хлопецъ те слово. „Вечерокъ той бувъ у господѣ пана Яценка“, — описувавъ бѣтъ, — „багачко читали Шевченковыхъ вѣршѣвъ, спѣвали нашихъ пѣсень, дуже, дуже гарно було! Якъ одинъ старый павъ прочитавъ Чернеца, — такой есть вѣршѣ Шевченковъ, — то ажъ плакать хотѣло ся. Нѣколи я не забуду сего вечера! Мы въ двоихъ зъ однимъ ученикомъ зложились и купили собѣ „Кобзаря“, — книжку зъ вѣршами Шевченка, — и все читаемо; якъ буду вѣхать до дому, то сплachu товаришеви всѣ грошѣ и привезу книжку зъ собою“. Далѣ хлопецъ писавъ, що пѣзнавъ ся зъ хорошими людьми и що теперь „свѣтъ ему зовсѣмъ иначе представляеть ся“; „не знаю“, писавъ хлопецъ, „чи есть такой людѣ и у васъ на Волянь; мабуть есть, — они всеуды несутъ теперь свѣтло добра и любви!“

— Дивись ты, якъ розписавъ! — мовивъ уемѣхнувшись батько, згортаючи сыновѣ листъ, а потѣмъ додавъ, задумавшись та похиливши сиву голову: „коли-бъ только въ яку напасть не встрѣвъ!...“ Стара такожь загадалась, прослухавши той листъ „дитины“.

Та не було часу роздумуватись багачко: щоденна заметня несла свои хлопоты... Роботы землемѣрской по троху вменшило ся, але и ту, яка була, старый землемѣръ справлявъ хочъ зъ охотою, та уже „зъ бѣдою“: шось почавъ занепадать здоровлѣмъ, — хочъ ще, здаеть ся, и не дуже старый бувъ. — „Нема, нема здоровья! — промовлявъ бѣтъ, заедно кашляючи: — розтрусивъ я свое здоровье по поляхъ та по свѣтахъ!...“ Весною якъ простудивъ ся на работѣ, то вже и зовсѣмъ захворѣвъ. Потѣмъ приѣхавъ сынь, зовсѣмъ скѣнчивши науку, уявивъ ся зъ тою молодую силою и красою, зъ молодыми надѣями. Старіи

оживились; мати тільки ходила коло свого коханого Петруся та милувала его очима. Заспівала веселіше і сестра Петрусєва, 16-літня Надя. Часто співали вони у двох з братом, отам на своєму ганочку, дваличись на широкій, просторій шлях перед собою та на поля... Петрусєв мав одержати місце шкільного учителя; сподівано було, що удасться мати тую посаду тут таки в Краєному, де одкривалася вакансія. Тимчасом прийшла осінь. Старий Підгбрий занедужав знов, — і всі хутко побачили, що вже й не судилося йому вставати! Обі Покрові его поховали. Отут-то лихо глянуло просто в очі сьмї, котрої опорою був тепер лиш молоденький Петро. Поки що були сякі такі грошенята, — але що-ж-далі?...

— Не журіть ся, мамо! — вмовляв стару Петрусєву, і знов загарливо кидав ся шукати дїла собі і помочи сьмї. Обіцяне місце в Краєному бдали іншому; Петро поїхав просити учительського місця вже хоч де внде, але начальство, бд которого залежало те назначенє, якось підозрено подивилося на хлопця, і не подало ему навіть надїї на одержанє учительського місця. Смутний вернувшись хлопець до дому. Але тут порадили ему попросити місця в красеньского мирового судї, котрий пошукував собі письменоводителя. Петрусєв вдав ся до него. Судїя здався ему добрим, ласкавим чоловіком; судїя також „увійшов в положенє бдного хлопця“, которого зарекомендували ему люди, знавши его батька, — до того-ж і писанє хлопцеве сподобалося судї, — і він взяв Петрусєва до себе за писаря, сказавши, що буде давати по 15 р. „на всемо готовому“.

Ото-ж тими кривдами, своєю місячною платою, дїляв ся хлопець з своєю сьмєю. Стара мала ще надїю таки „выхлопотать“ пенсію по чоловікові; дївчина і при батькові вже була стала брати роботу шиття, а тепер ще пильнїше взялася. Якось жилося тими злидєнними достатками та добрими надїями...

Петрусєв по малу привчивсь до свого дїла. По своїй сутї оно й бд раз не здавалося ему нудним, — зовсім навпаки: він бачив у нїм не одну лиш паїркову форму, а й живу душу, і, скільки мбг, прикладав і свої душі, з загарливістю, котра навіть смїшила інших споглядавших на него. Помалу знайшов Петрусєв і знаємих: пзнав ся з учителем школи, з адвокатом Курчицким, що вийшов з самого красеньского народа, з сьмєю священика і з иншими людьми, котрих ми побачимо. В домбцї самого судї він те-ж не був зовсім чужим наймитом. З своїм принципом він якось бд раз поставив себе просто і незалежно; що до его духової сторони, то Петрусєв бачив у нїм „кацапа“ й „пана“, але-ж знаходив і щирість і порядність, через що служба у нїго не гїтила хлопця. Сам судїя хоч часто дивив ся на Підгбрного з усмїхом, але бльше добродушним, нїж погордливим; коли-ж говорить о тїм, хто пд чїмсь надюм був, то виходило, що хутнїйш судїя пд хлопцевим, а вже нїяк не навпаки... Обидва-ж они були новачками в своєму дїлї, і заволоками в тому краю, та не однаково недотепними й не однаково чужими.

Анатолій Львович Ухтомцев похидив з глибокою московщиною, з давнєго дворянского роду, як то кажуть з хорошею фамілією. Вродив ся він і виховав ся в роскошї: чого тільки не постарчала багачка-

мамаша своєму мизинчику Анатолїю! Тимчасом згодом вийшло кепсько. Як прийшлося „оддїлити“ двох Анатолїєвих сестричок, та поплатити довги „братца“, то Анатолїю зовсім не так багачко зосталося з дворянского маєтку, щоб можна було обїїтись без служби. І служби прийшлося шукати не для „чести“ тільки, а таки... ради „приличного еодержанія“. Кинулись, як колїсь для старшого братца, шукати „связей“. Знайшли їх знов. Але як пестунчик Анатолїю не дуже то вийшов наукою, то треба було сприявшому дядькові трохи подумати, куду вмістити Анатолїю. Потер ся-ж він довгенькій час у вїдомствї в „дядюшки“; успів і ожєнитись і розбїїтись з жінкою. Вже й пдтопав ся трохи; аж тут нахотїлася та хвиля, котру назвали обрусєнієм юго-западного краю. Ох, багачко тоді дядюшок зрадїло, що знайшло ся куду упхнути небо-жїв!... Багачко людей „вєякого званія“ пдхопила та хвиля, — одних пднесла на верх, і все вище та вище, других тільки погойдала та й утопила... У новий край кинулась юрма людей всяких: і задряхлї пошукателї, що бачили перед собою лиш одну можливу здобич, і людей, котри понесли з собою теплу вїру і думку бути корыстними кравви, і просто людей, котрим „нїкуды“ було пдїти ся: все мїшаним, строкатым гуртом пїшло в той „новый край“...

Опинив ся-ж в нїм і Анатолій Львович Ухтомцев. Скільки років він прослужив в Кїєв, що був одною з великих станцій обрусительного шляху (досить весело жилося там Анатолїю Львовичу), далї одержав місце мирового судї в Краєному. Що-ж! місце було нїчого собі, добре! З першу прокричали були, що на тих місцях „сила работы“, але як привілись люди та „приноровились“, то побачили, що зовсім таки доволї зостає ся часу при тому обовязку і для розваги, (хто в чїм кохав ся), чи то для карт, чи для полювання, чи для чого там... То-ж і Анатолій Львович Ухтомцев не так щоб уже гнув ся пд тягаром працї, о нї! Що-ж до тої „нудоти“, в „глушинї“, в мїстечку, то те-ж... якось оно владиувало ся, знайшло ся товариство. Тут навіть щось дивного стало ся: Анатолій Львович „по принцип“ і по гомону крови національної не любив Поляків; про те „своя своих познаша“, знайшло ся багачко такого, що мимо тої чужизни національності, иншої вїри, мимо ворогування за „чечевичную похлебку“ було своїм у „панства“ польскогого і „барича“ російского: еднали їх схожість традицій вельможного стану, вихованія, звичав, смаку. „Звычайно, они мають щось своє одїїне, але-ж мильє люди...“ — говорив Анатолій Львович не про одну сьмью польскогого панства. Не без того, що обї сторони зближала й спбльна сяка-така корысть, як сподївалось одно бд другого, — не все-ж ворогуванє!... Так чи сяк Анатолій Львович мав товариство мїж польским панством; мав він его звичайно і мїж російскими урядовими, котрих ми те-ж побачимо. Ото-ж прибула ему сего лїта ще одна руска знаємость, сьмья, котру він спзнав ще пд час свого служебного проживанія в Кїєв.

Мы доїшли до сьмї тої панночки, котра ото завітала в камеру до Анатолїя Львовича. Нехай же любий читатель не поремствує на мене, що спинюся і на отї сьмї. Папаша панночки Евгенїї Сергїєвни, пань Хотько, був з роду кїєвцев, виховав ся в небогатї сьмї урядовця, котрий цїлий свій вїк „тер

лямку" служачи въ поважному мѣсцѣ, якѣйсь палатѣ, але дробнымъ стовпичикомъ ви. — „Гляди, — казавъ бнѣ сынови Сергѣйкови, — хочь дослужи ся до чого значнѣйшого!...“ И Сергѣйко зъ молодыхъ лѣтъ, бачивши на своєму батьковѣ и на всѣхъ его товаришахъ лишь процесъ „дослужуваня“, положивъ собѣ, що вже бнѣ конечно дѣйде до чогось значнѣйшого! Урядили хлопця въ закладъ ще поважнѣйшій, але звичайно такожъ не-великимъ урядовцемъ, — не можна-жъ бдѣ разу! Ще й то зроблено було тымъ прийнятемъ ласку батьковѣ, „давнѣму служацѣ“. Отже хто знае, може й Сергѣю Хотьку довелось бы цѣлый вѣкъ лишь кутки терти, коли-бъ не помогла ему одна пригода. Найнявъ бнѣ, бачите, собѣ домѣвку поближе до своего „мѣста служенія“, такожъ въ аристократичнѣй части города, на „Генералкахъ“ (бо его старѣ жили Богъ знае де). Що дня ходивъ бнѣ по-уъ тѣ паньскѣ дворы, то стародавнѣй родовѣ, то збудованѣй новѣтнѣйшими щасливцями. Одмѣну увагу Хотька звертавъ на себе одинѣ будынокъ, давнѣй собѣ, въ одинѣ поверхъ, але хорошой будовы, зъ пятьма бѣлыми стовпами бдѣ чола; отой ганокъ зъ пятьма стовпами найпаче припававъ до сподоби Сергѣю Хотьку. „Якѣ тѣлько я коли мати-му свой дѣмъ, то конечно зъ такими стовпами!“ — думавъ бнѣ. Инколи бнѣ мѣркувавъ, чи не краще було-бъ, якъ бы зъ сѣрыми стовпами, але потѣмъ зважавъ, що нѣ, — що власне зъ такими муроваными бѣлыми найкраще!... И паничъ зновъ оглядавъ ся на той поряднѣй смаковнѣй будынокъ. Хто-бъ подумавъ, що власне тымъ пяти бѣлымъ стовпамъ суджено було змѣнити жите молодого урядовця!

Бувъ бнѣ якось на великому балю. Балъ урядженнѣй бувъ зъ добродѣйною цѣлю, по высшому заходу, и не пѣйти на него своимъ, хочъ бы й такимъ урядовцемъ якъ молодой Хотько, просто таки не можна було. Ну, балъ собѣ — якъ звичайно такѣй балъ: богацко народу, (хочъ трохи „рѣжимомастного“), богацко музичного грому, богацко гарныхъ вазоновыхъ квітковъ коло буету, за котрымъ посажено „найпринаднѣйшихъ“ продавницъ, що тѣшатъ ся одна поперѣдъ одною, хто бѣльше вторгуетъ; (здатъ звичайно при сѣму добродѣйному торгу не вертаеть ся, она выдаеть ся лишь чарѣвными усмѣхами...). Хто прохватить ся при тому покупѣ, мусить лишь зробити „доброу мину при лихой справѣ“ и бути веселымъ. То-жъ всѣ веселились, танцювали, споглядали.. Хотько стоявъ зъ однимъ трошки знаѣмымъ ему паничемъ изъ „золотой молодѣ“, котрый ему вказувавъ розмаитыхъ дамъ „стоющихъ уваги“. Показавъ ему „проскѣшну“ чорняву паню, котра була тодѣ „въ наибѣльшому фаворѣ“, показавъ и „бывшу“ найпершу звѣзду принадного кола, котра пѣдновивши на балъ свои плечѣ, обличѣ и навѣтъ очы, мала ще не поганѣй выглядъ; показавъ и молодесеньку чорняву панночку, котра „богацко обѣщала въ прийдѣшнѣму“ и котра вже й теперъ заповнила чимало сердець; показавъ и меньше значныхъ особъ ясного окола.

— Отъ, — мовивъ бнѣ мѣжъ инашимъ показуючи на повну, бѣляву паню, що мчала мимо нихъ, закрутивши голову, у вальсѣ зъ якимъсь войсковымъ, — коли то ся вытанцюе собѣ жениха! вже она рокѣвъ зъ пять танцюе!

— А хто-жъ то така? — спытавъ Хотько.

— Паниа Левковска, — знаете Левковскихъ?

— Нѣ.

— Якъ же не знати? та вы-жъ коло ихъ дому що дня проходите, такѣй собѣ паньскѣй зъ бѣлыми стовпами!

Хотька мовъ бы що въ сердце торкнуло... За пѣвъ години бнѣ уже бувъ представленнѣй паниѣ Левковскѣй и такъ само якъ тодѣ войсковѣй вальса — круживъ зъ нею польку. Бдѣ польки перейшло до кадрили, а далѣ... та що-жъ! бдѣ своего не втечешъ. Черезъ кѣлька мѣсяцѣвъ Хотько живъ собѣ уже въ тому самому домѣ зъ пятьма бѣлыми стовпами, повнѣчанный зъ дочкою господынѣ, тою бѣлявою особою. Почувши о тѣмъ шлюбѣ де-хто здвигнувъ плечима; але чому-жъ було паниѣ не пѣйти за молодого Хотька? Була она правдивого паньского роду, се правда, але-жъ... Було ихъ три сестры: одна старша, швидко таки пѣшла за генерала, — справжнѣй войскового генерала, — друга, наймолодша, поперѣдъ сестры такожъ зробила „не злу партію“, пѣшовши за профессора университету; а середня, Хотькова сужена, якъ осталась, такъ и осталась... Перше вѣ звали „миленькою блондиночкою“, далѣ стали звать уже просто блондинкою и „милою особою“, а якъ колишня зграбна талійка розповзлась ще бѣльше, то де-хто звавъ уже й „тетѣхою“; люблячи страшенно Лермонтова и выголошующи „клятывы Демона“, панночка бажала колись „демоничного“ кохання, але теперъ — зъ охотою пѣшла и за тихенького Хотька. Що-жъ, — бнѣ собою не брыдкѣй чорнявыи, высокѣй такѣй; ну, до того-жъ „на хорошому счету“ у старшихъ, а якъ де-хто постараетъ ся, може ще на лѣпшому стати — и пѣде все выше та выше... Имя щось не тее... Хотько, Хотько... якось оно мизерно выхидеть — „панѣ Хотько“; а про те бувають часомъ и аристократичнѣй имена такѣй собѣ коротенькѣй, и якъ прислухатъ ся, то „панѣ Хотько“ не такъ уже кепсько лунае... А хрещене ймене чоловіка такѣй и зовсѣмъ подобалось молодѣй панѣ Хотьковѣй: и на самотѣ она звала мужа навѣтъ не Сергѣй, а Сергѣй, — якось оно и святѣцѣ нагадувало и Андрѣя, того поетичного Андрѣя зъ Гоголевого Тараса Бульбы!...

Ото-жъ и пѣшовъ Сергѣй Ивановичъ Хотько за помѣчу жѣнчинного роду (та такѣй й власнѣй дѣмъ на Генералкахъ де-що значивъ!) все выше та выше по щабелькахъ урядництва, хочъ все собѣ бувъ тихѣй та мовъ бы трохи скривленнѣй... Жѣнка три роки скучала безъ дѣтей, далѣ подарувала ему дочку Евгению. Нехай хочъ дѣвчина буде Евгениѣ, мовляла мати згадуючи пушкиньского „Евгениѣ...“ Ото-жъ и заходилась ту дѣвчинку наряжать та „воспитувать“. А маленька Евгениѣ росла собѣ нѣвроку гарненька, зъ матерными русыми косами та батьковыми карыми очима; на дитячихъ балахъ она завждѣ была одною зъ найкращихъ; втѣшена мама цѣлувала вѣ та накуповувала цѣлы купы забавокъ, — (а надто вже на контрактахъ!) — ажъ дѣвчинку вже й не тѣшили тѣ розмаитѣ ляльки та коровы, бо й тѣточки те-жъ, тѣтя генеральша и тѣтя профессорка дарували подобнѣй забавки. Часомъ, було, дѣвчинка далеко бѣльше втѣшитъ ся, якъ „бабушка“ (Хотькова мати) принесе йй якого простого пѣвника або млынѣка. Чудна та „бабушка“ була: завждѣ приходивъ зъ чорного ходу, убрана такъ смѣшно и говорить смѣшно: „ходи сюды, моя дитино!“ а про те добра така, такъ широко по головѣ не-стѣти, у очы дивить ся, а якѣхъ казокъ хорошихъ умѣ оповѣдати, то въ книжкахъ, хочъ навѣтъ и въ тѣхъ, що зъ малюнками, такихъ и нема! Якъ часомъ мама пустать зъ лакемъ до бабунѣ, то вже наслушаетъ ся тѣхъ казокъ!... отамъ у маленькому домочку, на тѣй улицѣ, що якось смѣшно зветъ ся!

Тымъ часомъ пришла пора бѣдѣвати Евгению куды-

небудь у науку. Але куди-ж саме оддати? Тітя генеральша радила оддати в „Інститут“, — мовляла, що все-жь благороднійше; а тітя професорка радила в гімназію, — мовлявши, що благородство — „пустяки“ і що врешті і в гімназії тепер уже багачко єсть дітей зь благородних фамилій, такъ що Женичка зовсімъ не мати-ме потреби водити ся конечно зь мѣщанками. Ну, вибрали таки ту гімназію, котра мала славу бльше благородной, нѣжь другій.

Справили Женичѣ „форменну“ суkenочку, купили гарненьку горбочку на книжки і стали посылати дѣвчинку в гімназію. Женичка добре учила свои завданя, добре значилась по журналу, була хвалена „класною дамою“ (мама сама попытала у неї про свою Женичку). Все було добре. — А якъ тобѣ здаєть ся, Сергѣй Івановичъ, — пытала панѣ Хотько у чоловіка, — не пеують ся манеры у Женички? здаєть ся-жь, що нѣ? — Батько зъ якоюсь непевною крутнувъ головою і одповѣвъ: — Не знаю!... Се до мене не належить! Се ваше дѣло!... Дбайте, коли хочете, щобъ все було гараздъ!

Мати й пильнувала доню. Але зъ якогось часу зъ панѣю Хотько щось дивовижне сталося. Она якось бльше вкрутила ся вь колоторѣ забавъ, котрыхъ, правда й перше не покидала зовсімъ. Вь мѣстѣ була італіянська опера, котру охочо одѣдували. Одинъ оперный сѣвѣць найпаче припавъ до сподобы панямъ. Правда, що й сѣвѣвавъ бнѣ досыть добре, але-жь до того й собою, врагъ его не взявъ, хорошій бувъ і милий. Тѣшили ся-жь панѣ, слухаючи сѣвця вь оперѣ, закликали его на сѣвѣ и вь свои свѣтлицѣ. Ото-жь якось прийшла черга такого милого вечерка и вь господѣ панѣ Хотько. Власне не бувъ то бундочный „проханий вечеръ“, а такъ собѣ — свой гуртокъ збравъ ся, охочо, безъ церемоній, і зъ тымъ таки сѣвцемъ вь своєму колѣ. Пана Хотька не було зовсімъ вь мѣстѣ, — бнѣ їздивъ оглядати вь Кіевщинѣ маєтокъ, котрый наваживъ собѣ купити. Та при самій господинѣ якось оно й веселійше вело ся. Пили чай, коштували добрый десертъ, потѣмъ бавились музикою, слухали сѣвця. Сѣвѣвавъ бнѣ всякихъ арій, і зъ Ернани, і зъ Ріголетто. Панѣ не тямилась бдѣ вѣхъ, найпаче якъ сѣвѣць почавъ виводити якоюсь потѣшною вымовою романса, котрого вивчивъ „по руски“: „Скажете ей, что пламенной душой!“ Се вже було надто хороше! Просто хочъ не стоїть отамъ коло фортепяно, та не слухай того порываючого сѣвцу и не дивись на того сѣвця Волоха! Мужичны, правда, посмѣхувались собѣ вшкомъ, перемовлялись гострыми слівцями, — але-жь панѣ умлѣвали... „Нѣ, се просто якісь демонъ зводливѣць!“ — думала собѣ панѣ Хотько. Прийшла вечеря, весела, жвава, вино само лило ся вь кубки. Ото-жь, знявши повницю искристого шуму-вина, господыня подѣйшла до сѣвця и мовила: „Пю за вашу славу!“ Все подхонили те слово. Сѣвѣць бувъ вельми вѣшениый, промовлявъ: „gracia, gracia...“ и поцѣлувавъ синьорѣ, ласкавѣй господинѣ руку, ту бѣлу, повну руку вь блискучихъ перстеньяхъ. Коли-жь Волохъ подводивъ пѣсля того свою черно-кучеряву голову и господыня зустрѣла поглядъ его чорныхъ очей, „неатразимой какъ кішаль“, — отруйне полумѣ спалахнуло вь єи серцѣ и обняло єи душу цѣлкомъ. Вино кружило голову, поцѣлунокъ туманивъ очи. Годѣ! розумъ уже замовкъ. Скинчивъ ся веселый бенкетъ, розѣхали ся гостѣ, пѣйшовъ и сѣвѣць, та отрута зосталась. О Боже! о Мати Божа Казанська! — молилась тон ночи вь свойій величній спальнѣ передъ

фамилійнымъ кивотомъ панѣ Хотькова, — але та молитва не втамувала полумѣ вь серцѣ, бо серце молило ся єму!...

И пошли щоденній завітання до оперы, проханий й не-проханий вечерки при участі сѣвця, проїздки саньми на тройкахъ. Охъ тѣ проїздки на тройкахъ!.. бодай ихъ краще не було на свѣтѣ! — зъ тымъ дражливымъ морознымъ повѣтромъ, зъ тою швидкою їздою вь близькомъ сусѣдствѣ любой особы, зъ тыми „кинѣ-грустями“ та ишими загороднѣми хуторцями, котрѣ неначе зрадѣвши вь свойій зимній самотинѣ напоюють гостей веселощами, навѣсною вѣхною!...

Пѣсля одной зъ такихъ проїздокъ панѣ Хотькова простудилась: морозне повѣтре було занадто гостре и вчинило запалєня легкого. Одначе за малый часъ подѣчили трохи слабу. „Пусте! — думала панѣ Хотькова, коли лѣкаръ сказавъ, щобъ береглась який часъ вь хатѣ. Чого тамъ берегтись! Та й якъ сидѣти вь хатѣ, коли идуть остатній оперный вечеры? Хутко настане поѣстъ, скінчать ся сѣвѣ, Волохъ-сѣвѣць выѣде зъ мѣста, далеко, далеко... Не береглась же Хотькова и занедужала зновъ. Сѣвѣць поѣхавъ, але она спогадувала его, лежачи вь недугѣ, говорячи вь неприємномъ палу. Не вгасивъ же бльше того жерущого полумѣ недуги и цѣлый консиліумъ знаменитостей: панѣ Хотько зоставъ ся вдѣвцемъ.

Вдѣвць бувъ смутный. Звычайно, якъ же таки не журити ся за дружиною?... Але-жь при тѣй журбѣ, и тымъ бльше бувши зажуреному та засмученому, якъ же вдѣвцєви можно було впоратись самому зо всѣмъ хатнѣмъ клопотомъ и зъ дочкою-сирѣткою, котрій минавъ девятый рѣкъ? Звычайно бнѣ мушѣвъ собѣ шукать когось до порады вь господѣ. Сестриця генеральша таки сама знайшла єму порадицю вь хатѣ, се-бѣ то не те що господыню, а просто особу до господарєтва, до наглядѣ вь будынку и за дѣвчинкою. Згодившись зъ тою радою сестрицѣ професорки, що до господаря вдѣвця треба шукать не який небудь молоденький крутихвѣстки, а особы статечной, генеральша пошукавши пильно скінчила на тѣмъ, що одступила свою таки економку-нѣмку: „єя“, — мовляла она, — „и вѣку поважного, (добру тридцятку має), и безъ дурниць у головѣ, и знає свои дѣло, та й зазнаватись не буде вь господѣ у швагра, памятаючи, що єсть она бувша слуга его рѣднихъ, котрѣ завждѣ мати-муть надъ нею око“.

Скрививъ ся трохи панѣ Хотько, якъ побачивъ у себе вь хатѣ ту „нѣмкеню“. Але жь нѣмка справдѣ такъ статкувала, такъ добре поспѣвала у всѣму, такъ подтягла слугъ, котрѣ були „страшенно розцуетились“ безъ господинѣ, завѣвши „велике безладѣ“ вь цѣлому панѣ-ському будынку, що панѣ Хотько по якому часѣ не такъ косо дививъ ся на нѣмку; далѣ кѣ Рѣзду бнѣ либонѣ вь надгороду за тѣ великѣ и розмантѣ послуги нѣмки уже набравъ їй чогось темно-синього на вовняну суkenю, а кѣ Великодню вже й просто давъ їй грошей на штку полотна середнѣй грубости (чудесне буває вь Жирардовскѣмъ крамѣ!) и на нове пальто. По тыхъ перемѣнахъ декорацій якось само собою выйшло, що нѣмка вже стала зватись не просто „Емилія“, а „Емилія Францовна“. — „Приподобилась чортова нѣмка панови!“ — говорили слуги. И дѣйстно, зъ якои поры она забрала до рукъ не тьлько все господарєтво вь тому будынку зъ пятама стовпами, а до якои мѣры и самого господаря... Якъ се сталося, самъ Хотько не заглядѣвъ ся и зъ тру-

домъ пояснявъ. — Сказать бы гарна! — мѣркувавъ онъ часомъ спершись на руку та пильнуючи нѣмку, якъ она шпорталась коло стола: — а то-жъ не знать що! волосе, якъ сѣно, лобъ якъ довбешка, нѣсь закардэлюблений, очи... еть, що тамъ и казать!... Тѣлько й того, що свѣжа, червоняста на виду та чепурна собѣ; онъ вышнурувана, чортъ бы еѣ забравъ зъ еи талією! Попавъ ся! попавъ ся!... и чортъ знае на чому попавъ ся! — Нѣмка-жъ не иначе постерѣгаючи думки замысленого господаря, — дивись, то кавы такои зварить, що тѣлько пивъ бы та пивъ, то дровъ страшенно дешево закупить на зиму, то шляфрокъ поладить такъ, що стане онъ зовсѣмъ новѣснѣй, то фуфайку своими власными руками выплете на прутахъ, тонку та мягку на прочудъ, и подасть до рукъ, солодко та покѣрно всмѣхаючись... — „Чортъ еѣ знае, якъ у неи на все часъ и здатность есть!“ — промовивъ господарь, уже не такой замысленый, и нѣбы трохи зъ усмѣхомъ.

Нѣмцѣ-жъ одкрывало ся ширше поле до господарюваня, коли Хотько купивъ собѣ мастокъ. Се-бъ-то купивъ онъ собѣ грунтъ въ Кіѣвщинѣ ще при жѣнцѣ, продавши жѣнчину землю въ Чернигѣвщинѣ; але-жъ той куплений мастокъ бувъ не великій, бо й жѣнчина земля була не обширна (сестрицѣ, зоставляючи кіѣвскій будынокъ Хотьковѣй, забрали собѣ за те далеко бѣльшій частки чернигѣвскои батьковщины). Ото-жъ перепродавши куплений въ Кіѣвщинѣ мастокъ зъ чималымъ зыскомъ, Хотько купивъ собѣ уже на свое власне имя мастокъ на Волынѣ, который заразъ же заставивъ у банкъ, черезъ шо „операция“ зъ покупкомъ вышла зовсѣмъ добре: не дуже великихъ грошей Хотьковыхъ выстарчило на придбане таки чималого шмату грунтѣвъ, зъ паньскимъ дворомъ, ще й близько зельзеницѣ, пѣдъ самымъ мѣстечкомъ Краснымъ. Власне знаемый ще зъ Кіѣва п. Ухтомцевъ, оселившись судією въ Красному, наравивъ Хотькови купити той чудесный куточокъ.

Дочка тымъ часомъ переходила зъ класу въ класъ. Дома она не была зовсѣмъ занедбана безъ матери. Одно те, шо мала батька, — все-жъ, мовлявъ, онъ не ворогъ своѣй дитинѣ; та таки й нѣмка наглядъ мала, — за порадою тѣточокъ. Та й шо-жъ нѣмцѣ заважала та дѣвчинка? Звычайно, оно-бъ то краще було, якъ бы Хотько бувъ самъ, навѣтъ безъ дѣвчинки; але шо-жъ уже мала нѣмка робити? Не страчувать же дѣвчины!... Богъ зъ нею, нехай собѣ буде! Запускать же дѣвчину, видима рѣчь, шо нѣ для чого: нехай собѣ вырастае гарненька, та хутенько замужъ выходить, то й спокѣйна голова буде. Въ гимназии Евгенія вже была замѣтна. Наукою дѣйшла до первыхъ ученицъ, та й вродоу узнана була въ класѣ „хорошенькою“. До того-жъ небѣжка мама даремне боялась кумпанѣвъ зъ „мѣщанками“. Онѣ! вышій станъ и тутъ чимало значивъ. Охъ, якъ богацько дѣвчатокъ бажали бы мати такую синю шубку, такую бѣлу шапочку, якъ у Женѣ Хотько!... Здавалось бы „форма“ рѣвняла всѣхъ, однакъ всѣ бачили, зъ якого тонкого кашмиру вдягала зграбне убранѣ Женя Хотько, а зъ якои руденькой люстрины таскала ту форму Мотя Столяренко. А тутъ якъ на те обхопила въ загалѣ всѣхъ дѣвчатъ та жадоба убиратись по модѣ, зъ „шикомъ“. Яка дѣвчина хочъ скѣлько небудь мала спромогу, квапилась обуться у гарненькѣй бѣтинки бѣдъ „новомодного“ шевця, убратись у новомоднѣй капелюшникъ; корсетъ гнѣтивъ дѣвчатъ у всѣхъ вышнихъ класахъ. И звычайно, шо богата панночка Хотько была не зъ остатнѣхъ „lap-

ceuses“ тыхъ модъ: то стяжечку новѣтню завяже, то косы розчеше по наймоднѣйшому, то пальто зъ такою пелеринкою чи фалдами вдягне, шо товаришки тѣлько поглядяють.

И одсидѣвши класнѣй години, дѣвчина йшла весела улицею въ щебетливому гуртѣ подругъ, зъ усмѣхомъ здѣймаючи свои пушистыѣ вѣѣ та очицѣ блискучѣй на перестрѣчныхъ гимназистѣвъ и сусѣдѣвъ-лицеистѣвъ, не то дивлячись, не то не дивлячись на нихъ...

Гимназична-жъ наука хочъ завдавала чимало клопоту, та давала мало годѣвлѣ чуткому молодому розумови. Найбѣльше розвиваючи науки були й найбѣльше обрѣзаны новыми шкѣльными вѣтановами. Тѣ подѣлы наукъ, котрѣ перше читались найинтереснѣйшими учителями, почали доставатись бездарностямъ, зъ котрыхъ смѣялись самѣй дѣвчата. Коли й трафлявъ ся чоловікъ талановитый, то не бачивъ возможности выходить зъ рамокъ програмы... Про те коловорѣтъ завданъ, физичныхъ пробъ, сякои-такои знаемости зъ чужими мовами крутивъ ся, забираючи собою и часть и клопотну думку дѣвчатъ. Хвилѣ житя хочъ и нагонялись зъ окола, та все-жъ оддалѣкъ, бѣдъ тыхъ хвилѣ доходивъ до дѣвчатъ-школярокъ лишь неясный бѣгомѣнъ. Та й нѣколи було прислухатись до нѣго: то завданя треба учить, то выкладъ писать на певный часъ, экзаменъ надбѣжитъ...

Прийшовъ же й остатнѣй экзаменъ Женѣ. Она была певна, шо выдержитъ его, про те боялась, была турботна. Тѣтя генеральша, якъ завждѣ, привезла йи надѣтъ якійсь талисманъ, который же она сама надѣвала колись въ институтѣ. Тѣтя профессорка усмѣхнулась, про те не перечила, а далѣ уважно оглядѣла Женичнину сукню, чи досыть ще она пристойна для акту въ парадной свѣтлицѣ гимназѣ. Ну, все обѣйшлось якъ слѣдѣ.

Всѣ казали выпускнымъ дѣвчатамъ, шо имъ „одкрылось нове житѣ“. И дѣйстно оно одкрылось. Кожна зъ дѣвчатъ была теперь обхоплена нимъ, чи то вернувшись цѣлкомъ у свою хату, чи пѣшовши куды въ чужѣй людѣ... Женя опинилась у батьковѣй господѣ вольною пташкою. Своя хата й нѣколи не гнѣтила еѣ: нѣ при ласкавѣй матери, нѣ навѣтъ безъ неи. Татко хочъ не пестивъ дуже, за те у всякомъ разѣ занятый службою та „дѣлами“, зоставлявъ еѣ у спокою, на волѣ. Шо-жъ до Емилиѣ Францовны, то она тымъ менше могла орудовать теперь дѣвчиною дорослою. Евгенія, постерѣгаючи, шо нѣмка посѣдае якусь бѣльшу владу въ господѣ, нѣжъ звычайна економка, не тѣлько не мала думки поддаватись йи, а навпаки тѣ спостереженя ще бѣльше приводили панночку не корити ся „всякому дрантѣ“ та показувать свою самостѣйность. И мѣжъ Евгенією та нѣмкою зайшли якійсь, хочъ не доходячи до горячихъ спѣречокъ, але все таки неприязнѣй односины. Ото-жъ батькови, который при своѣй мягкоѣй вдачѣ навѣтъ не мѣгъ бы переломити дѣвчины, часто приходилось робити дочкѣ якусь иншу догоду, щобъ загодити еи недобрый настроѣй противъ нѣмки...

Однако-жъ Евгенія, хочъ чула себе дома вольною, не находила въ своѣй сѣмѣ достатнѣй повноты и мусѣла шукати еѣ зъ окола. Та й хто въ 18 лѣтъ цѣлкомъ вдоволяе ся тымъ, шо дае для сердца хатне житѣ? хто не шукае житя на околѣ?...

Знаемыхъ же у Хотьковны было богацько. Тѣтя генеральша ввела еѣ въ своѣй „кружокъ“, тѣтя профессорка въ своѣй. До того мали ся мѣйсѣй подруги. Скѣлько ихъ мешкали таки на Генералкахъ и Евгенія часто зды-

бувала ся зъ ними. Однак-жь она хутко побачила, що недавня шкільна щира прязнь якось почала зникати, уступаючи передъ чимсь иншимъ, ставалась якоюсь тільки силуваною привѣтністю та ввѣчливостю...

Була у Евгениї одна близька подруга по гимназії й зовсѣмъ зъ иншого окола, Настя Сокольска, що жила на Новій Будовѣ. Настя сидѣла таки поручъ зъ Евгениєю на шкільній лавцѣ; жвавенька, здатна на смѣхи та веселошъ й податливою вдачѣ, она вподобалась Женѣ, дарма що дѣвчата були зъ рѣзнихъ поспѣльныхъ станівъ: одна справжня „панночка“, а друга зъ убогого й не паньского роду. Якось ще бувши гимназисткою, Евгения зъ проходки въ ботаничному садку зайшла до Настѣ въ єи оселю. Нѣколи й не думала, що въ веселон Настѣ така вже смутна домівка: вхѣдъ зъ двора та ще зъ такого брудного, далѣ злиденнй сѣнцѣ, темноватї переходы зъ якимсь неприємнымъ духомъ, а покоѣ такї не оздѣбнї, заставленї такою неформеною, злиденною постаповою; всюды наче безладѣ якесь. Та мабуть тутъ и не можна прибрати якъ слѣдъ! — подумала Женя, прикро та наче жалѣсливо поглядаючи наоколо.

А однак-же Евгения й потѣмъ скѣлька разѣвъ навѣдувалась въ той непоказный куточокъ. Перше всѣго їй якось охочо було робити тес, неначе то було якесь геройство. Що-жь! — думала она, идучи зъ веселою Настею тыми згористыми улицями та обходячи ярокъ, — хто менѣ може заборонити пѣйти, куды я хочу!... А въ Настинихъ покояхъ збереть ся молодѣ, — бо Соколыща мала своихъ чимало дѣтей та ще тримала на квартирѣ чужихъ хлопцѣвъ, — гомѣнъ, смѣхъ, жарты. Якось и чудно, и весело робить ся!... На Генералкахъ такъ не буває...

Однакъ же тої першої зими, котру Евгения провела по скѣнченю гимназії, она якось ѣдбалась ѣдъ Настѣ. Але весною зновъ здыбалась зъ нею и зновъ якось „по давній способности“ зайшла до неї. Ото-жь навѣтъ зъ прикладу Настѣ набрала й собѣ того рожевенького перкалика, въ якомъ була въ камерѣ у красеньского судїї, — звичайно, заплативши хорошѣй кравчинѣ за пошитѣ въ трѣхъ бѣльше, нѣжъ коштувавъ самъ перкаликъ...

(Дальше буде.)

НОВІЙ СПѢВОМОВКИ.

Ст. В. Рудальского.

25. Турецка кара.

Взяли Турки козака,
На смерть засудили,
Мижє ноги єму кѣль
Довгїй заложили
Тай довбнею и женуть....
А той тільки каже:
— Та бий рѣвно, коли бешъ,
Не мли ся враже!

13. окт. 1859.

26. Жидъ на чатахъ.

Ставить москаль жидюка
На московскїй чаты
Тай и учить на сей разъ,
Якъ то чатувати.
„Сматрі, каже, кто-бъ ні шоль,
Ты станавієсь тутъ же

Да спрашивай: кто ідьотъ?
Сматрі, не забудь же!
И какъ скажетъ тебѣ; свой,
Пусті єво съ Богомъ,
А какъ только замалчїтъ,
Такъ бері таково!...“
И самъ таки край жидка
Иде въ опѣвночи....
Жидокъ крикнувъ: кто ідьотъ?
Вытрїщає очи
Тай и каже: Ета я!
— Ета вы, Михало!
А я думалъ, ета свой, —
Ажъ мнѣ страшно стало!

18. окт. 1859.

27. Холодно.

Сидитъ голый цыганчукъ,
Ажъ мало не плаче.
— Тату, — каже — холодно!
Зубъ до зуба скаче.
А той єму поясекъ:
— Та на, не жури ся!
Коли тобѣ холодно,
То подпережи ся!

28. Не мои ноги.

Середъ лѣса, середъ гаю
У недѣлшнй обѣдъ
Заснувъ цыганъ у чоботяхъ,
Прокинувъ ся безъ чобѣтъ.
Прокинувъ ся, протеръ очи,
Разѣвъ кѣлька позѣхнувъ,
Разѣвъ кѣлька босї ноги
Зъ подивлѣнемъ повернувъ.
— Не мои се, каже, ноги,
Присягаю на чѣмъ свѣтъ!
Бо мои въ чоботяхъ були,
А сї босї безъ чобѣтъ!

29. Невинный Мошко.

— Куда Мошку такъ идешь?
— На войну выходжу.
— А чого-жь то пѣзно такъ?
— Ще два три положу.
— А якъ тебе часомъ хто
Схоче положить?
— А кому-жь я виненъ що?
За що-жь мене бити?

30. Славная конина.

Сидитъ малє цыгана,
Коня выѣжджає,
А старый єго и коня
Нагайкою крає.
Заплакало цыгана,
Лягло на коневѣ,
А той тогды до купця
Тай каже купцєви:
„Та купуй уже, купуй,
Славная конина!
Чи-жь не бачишь, якъ по нѣй
Сплакалась дитина?“

18. окт. 1859.

ЛЮБОРАДСКІЙ.

СЕМЕЙНА ХРОНИКА А. ПАТРИЧЕНКА СВИДНИЦКОГО.

(Дальше.)

XIII.

Незабаромъ після сієї штуки, про те вже вересень на дворѣ бувъ, у Антося на стаціі сидѣвъ о. Якимъ и Тимоха — такожъ вже отець, тільки отець діаконъ, и скільки семинаристѣвъ сидѣло, що тамъ же стояли. Вже и зъ полудня звернуло, а они ще не обѣдали — очѣкували на новакѣвъ, що були на екзамену — и Антося — та на консоліцію. Отъ бажане кождому своє збуло ся: идуть они зъ екзамену, по підъ ôкна тупотять та гомонять. Нѣхто не обрѣзавъ, то всѣ радї, всѣ питають: а я, чуєшь, добре одвѣчавъ? а правда, добре? Мене, мабуть, завернуть?

— Тебе щобъ завернули? отъ мене то такъ! — перебивъ другій. А третій: — чого-бъ я хтѣвъ, щобъ такъ одвѣчавъ, якъ ты! Тобѣ екзаменъ вдавъ ся якъ найлучше!

Всѣ почувались, що добре „одвѣчали“, та жаденъ не йнявъ собѣ вѣры и оттакъ випытували оденъ у другого, а выпытуючи и въ хату ввійшли.

— А що? — пытає о. Якимъ Антося.

— Хто его зна! тільки-мъ такъ ему вырепетувавъ, ажъ спасибѣгъ сказавъ.

— А! то добре: вже-сь ретѣръ! Поздравляю.

Весело Антосяви стало, та ôнъ и самъ себѣ не доймає вѣры, чи тому правда и, нехотючи, осмѣшкуючись каже: — поздоровляйте! а може ще доведеть ся утратити зъ Камянця.

— Нѣ вже, — озвався якійсь семинаристъ. — Коли, кажете, ажъ спасибѣгъ сказали, то за що-бъ завертали! Вже, вже! бурлієць зъ васъ. А бувъ и ректоръ?

— И архирей бувъ, — вмѣшався оденъ новакъ, радий, щобъ и его поспытали.

— А архирей бувъ?!

— Не хто и дякувавъ Люборадскому, а ôнъ же, — додавъ другій новакъ. Всѣ сидять підъ радъ, якъ гуси при березѣ.

Ще сая розмова велась, якъ уже казали давати обѣдати, а о. Якимъ, почувши, що ложками торохтять, моргнувъ, на кого знавъ, и онинилась зъ підъ стола та на столѣ повнѣсенъка воодушевленія гранчаства фляшка и почалось возліяннє въ честь свѣжихъ горобцѣвъ*).

Ôдъ сего празнику почалось для Антося нове житє, вже семинарке.

По семинаріяхъ всего три класы: низшій — реторика, высшій — богословія, а середній — философія. Що въ училищахъ четвертій класъ, те-жъ въ семинаріяхъ богословія: и старшій зъ богословіѣ и все; философія по серединѣ: богословамъ не корить ся, а надъ реторами не може старшинувати, хѣба то десь; реторика те-жъ саме тутъ, що тамъ первый класъ — то що. Чи пѣслатись за чимъ, чи що треба кому, то кимъ якъ не реторомъ? Старшій же пѣшло, бо право має; а философъ попросить; и ôдній ретѣръ всѣмъ за попыхає. Тільки тутъ все на вы: а чи не пѣшли-бъ вы менѣ туды-то? чи не переписали-бъ того-то? Все на вы, все деликатно, а не послухай, скажи: нехай хто другій, бо я

*) Такъ прозываютъ ретѣровъ. А то ще бурліями, бурліями, оратаями, витіями то що. — *Прим. авт.*

часу не маю! — то то такъ и гримне: Бачъ его, горобецъ поганый! якъ розбравъ! вже и послухати не хоче! я тобѣ хутко збѣю сю пыху! Ось побачишь! То вже того и ждѣ, що старшій ôдлепортує въ мѣсячныхъ вѣдомостяхъ*): грубъ, неслухняный, по улицѣ ходитъ и пѣснѣ спѣва', де люде всякаго званія, чину и покую. То отъ тобѣ и халепа! Урядъ такъ и загуде, наче бджола, якъ въ улій стукнешъ: ты, кажется, вонъ смотришь ізъ семинаріи? сматрі! — А кому таке по серцю? бивъ ся, бивъ ся, а на половинѣ и втопивъ ся! То ретарва и хилить ся, якъ трава за вѣтромъ, та ще и не шелестить. Пѣшовъ бы, поскарживъ, то урядъ може-бъ що и помѣгъ; та се вже значить бути доносчикомъ, зъ начальствомъ зôходитись, пѣднати на себе всю богословію або и цѣлу семинарію. Та таки урядъ тамъ такъ держитъ себе, що лекше до скаженого новка приступити; то нѣчого: куды вѣтеръ вѣе, туды лозѣ гнутись.

И Антося, бувши въ реторицѣ, хиливъ ся, гнувъ ся, свѣтивъ въ очи богословамъ, якъ и кождый; та ему дуже тяжко було зъ старшого попыхаємъ стати, то свѣтивъ ôнъ, якъ той мѣсяць, що свѣтитъ та не грѣє, даремне, мовлявъ циганъ, у Бога хлѣбъ ѣсть. Та и се не довго було, бо ôнъ тільки обôзнавъ ся, заразъ приставъ до музикъ, навѣтъ туды на стацію перейшовъ, де самі музика жили. Сѣ не зважають уже на класы та на старшинство, а бôльшь того, що заводять чергу и тымъ уже всѣ и посылають ся, чия черга настане, якъ не знайде ся охочого, щобъ заступивъ. Отъ и заживъ собѣ Антося вольнымъ козакомъ та ще и весело. Абы тільки субота, то вже повна хата набѣтъ ся послухати, якъ грали-муть; слухають, слухають тай инодѣ и складчина пѣчнеть ся, — а тамъ все пѣде до горы ногами. Не коли-жъ частѣйшь гуляють, якъ приѣхавши зъ дому; въ кождого свѣжа копѣйчина, то перва шана товариству нѣбы, а справдѣ шинкарямъ. И отсе саме минуло для Антося перше Рѣзвѣ въ семинаріи. До дому ôнъ не ѣздивъ, бо далеко було; а ѣздивъ до дѣдка, до о. Якіма, що сѣвъ на парافیю миль зо дванадцять ôдъ Камянця, якъ ото перевѣзъ ся для Тимохи зъ Солодькѣвъ.

По Ордаѣ и посыпалась семинаристы въ Камянець. На дворѣ морозъ, ажъ голки скачуть, а они сидѣть, позакутувані мамашиними хустками, въ батькѣвскихъ бекешахъ, понадувались, якъ сичъ на сльоту, и кождый такъ позирає на людей, наче самъ куды высшій ôдъ сонця, а всѣ пылинки на дорожѣ, що вѣтеръ пѣдме, и де она дѣлась? де ôдшукати? Ретѣръ же якъ ѣде, то пряче носа, якъ гусакъ на холодъ; философъ выставить обличіє на весь видъ: ретѣръ дивить ся та не добачає; а философъ до всего придивить ся, до всего ему есть дѣло. Сей не промине и того пыщика, що чеше згорбившись и вже не памятає, коли саме змерзъ, ôдъ коли трясє ся: тѣкай, морозе, бо франтъ иде! Отъ уже богословъ якъ ѣде, то не ѣжить ся, якъ ретѣръ, не позира' якъ философъ; богословъ переважно розляже ся, пѣдойме плечѣ, щобъ ширшій здавались, надусаетъ ся и якъ погляне на кого, то не хочаючи и то наче думає: отъ ошаслививъ! и зновъ нѣкуды не дивить ся, только думає: коли-бъ хутче до кôнця, та оженитись, та на село. Зôтхне и пѣдме, що пара клубомъ пѣде, вдарить ся въ

*) Старшій въ семинаріяхъ що мѣсяця подають вѣдомости о поведѣно кождый своего участка. Въ деякихъ семинаріяхъ такъ звуть ся блогочинніи, а старшій особно есть на кожду стацію. Въ Камянцѣ-жъ зарѣвно и то старшій, и то, только то частный, а то квартирный. — *Прим. авт.*

плечѣ фѣрманови и покотить ся по коняхъ та по дорожѣ. А онѣ погляне скоса и подума': отъ такъ подуй хто, будь мудрый! и ще подме. А жидиня зъ заду ему выгне пузо впередъ и собѣ дме: уф-ф-ф.... И крѣзь штанята ему хвѣстъ изъ сорочки телепасть ся, ажъ замерзъ, подбѣйканий; протѣ и оно дме, та ще й якъ! дудчій и батько такъ не подме.

Мѣжь другими всякими фхавъ и Антосѣю, — хочай ще ретѣръ, про те сидѣвъ якъ богословъ и позиравъ якъ философъ.

Неподалѣ одъ того дому, де въ перве живѣ Антосѣю, сюды до Польскои Брами, стоить деревляный дѣмокъ, а въ нѣму въ кѣмнатцѣ безъ помосту порозкидано, порозвертано и пять кроватѣвъ стояло, и пять семинаристѣвъ жило. По музыкантскихъ струментахъ, що тутъ висѣли по стѣнахъ, зъ разу кождый догадае ся, що тутъ музики живутъ: та струментѣвъ пять, а хлопцѣвъ лишь чотыри. Кого-жъ нема? Антосѣя нема, только скрипка его на кѣлочку висить. Не мавъ неборака пудла, то возивъ еъ въ хустинѣ та въ рукахъ державъ, якъ лѣтомъ, а зимою, то припоручавъ кому, а самъ зъ голыми руками вирушавъ, — удѣвцемъ, мовлявъ самъ. Такъ и теперь лучило, то скрипка була, а скрипача нема.

— Коли-бъ его принесло хочъ на крылу вѣтрению, — каже оденъ походжаючи по хатѣ. А далѣй взявъ тай лѣгъ.

— Та вже не забарить ся, — каже другій. Третій мовчки струну увязувавъ до скрипки, а четвертый лежавъ, читавъ та якъ жбурне книжкою подъ порѣгъ! ажъ листки зашваркотали, и каже: — дошла ты менѣ! сучій сынѣ, якъ скѣнчу, и въ руки не возьму, а якъ приторкнуся, то пальцѣ поплюю и вымыю ся. Только лежати-му та милувати-мусь зъ своею попадкою. — Зъ симъ словомъ обнявъ подушку, пригорнувъ до себе: А! каже зъ притискомъ, обернувся до стѣны очима, накрывъ голову подушкою тай заснувъ.

— Бачъ! якъ нашъ басиста розходивъ ся, — заговоривъ той, що скрипку прилагодювавъ. — А чимъ то онѣ кинувъ? — пытае.

— Догматикою.

— Та кручена-жъ бо! А дай, чуешь, тонъ!

Той вставъ, взявъ флейту и подувъ. Третѣму нѣчого не казавъ, а онѣ самъ взявъ ся за басы и почавъ трюмкати. И врѣзали въ трѣохъ.

— Що вы! грате? — гукнувъ схопившись той, що спавъ, и кинувъ до баса: швецъ, каже, знай свое шество, а въ кравецтво не мѣшайся! И сѣвъ самъ до баса, а той взявъ кларнетъ. Переграли.

— Що за штука гарна! — каже скрипникъ, та нема Люборадского. А онѣ и сунѣ въ дверѣ.

— Га! га! — закричали всѣ чотыри, перецѣлувались и почали: — ану ему маршъ! — И втяли такого до-скачистого, ажъ волоса фжить ся.

Люборадскій тымъ часомъ роздягнувъ ся, дѣставъ калитку зъ кишени и стиснувъ щось у кулаку. Переграли тѣ, а онѣ каже: — Спасибѣгъ! нате-жъ вамъ кому на живицю, кому дудку прополоскати. Та й я коло васъ загрѣюся. — И давъ пѣвъ карбованця.

Стали чергуватися, кому-бъ пѣти. Антосѣю хотѣвъ уже фѣрманѣю послати, якъ входитъ бурсакъ.

— Отъ хто пѣде! — каже басиста.

— Куды? — пытае той.

— По живицю.

— Ов-в-въ! далеко! — озовавъ бурсакъ. — Ажъ у городъ?

— Нѣ, тутъ черезъ пята хату!

— Давайте, пѣду, а за те послушаю.

Давъ ему басиста грошъ, а самъ побѣгъ: — почкай, каже, я заразъ верну ся. — И въ ту-жъ минуту приносить фляшку: — на, каже, й посудищу.

— Отъ якои живицѣ! — озовавъ бурсакъ, — а я думавъ, що й справдѣ живицѣ тай думаю: де тутъ крамничка черезъ хату, що я еи не знаю?

— А хйба-жъ се не живица? — каже скрипникъ.

— Ще й правдива живица; хочъ якого оживить! — озовавъ басиста, а бурсакъ: — а за всѣ брати?

— За скѣлько влѣзе, — каже басиста.

— То може въ болышу посудину нехай бы взявъ? — пытае скрипникъ.

— Буде й сього, — каже басиста, — бо якъ не подужаемо, то щобъ не вывѣтрилась.

— А закусить? — бурсакъ пытае.

— Закусити естъ, — озовавъ Антосѣю и додавъ: — ты-жъ брате не гнѣвай ся, що мы гостя посылаемъ, и самъ же выпьешь. А признай ся: ты-жъ и на Рѣздво, и на Новый Рѣкъ, и на Орданъ не то не пивъ, и не бачивъ, якъ пють.

— Нѣ, на Новый Рѣкъ выпивъ, — каже бурсакъ и пѣшовъ.

— Хучче-жъ! — гукнувъ басиста.

— На одной нозѣ, — озовавъ бурсакъ вже зъ-за порога.

Не пытали Антосѣю, де святкувавъ, бо всѣ знали, що въ дѣдка; а пытають: що бачивъ на селѣ?

— Що бачивъ? — каже онѣ, пораючись коло своєї скрипки. — Гусей, курей, индикѣвъ бачивъ, бачивъ телата, агнята — сказано, якъ на селѣ.

— А вѣсюка не бачивъ? — пытае басиста.

— Нѣ не бачивъ, — каже Люборадскій.

— Ото! хйба-жъ ты не чесавъ ся?

— Якъ бы нѣ! чесавъ ся.

— И до зеркала?

— Всеконечно, — озовавъ Антосѣю и ажъ тодѣ догадавъ ся, куды дѣло йде: — а! каже, кабанчику! онѣ ты куды стрѣляешь! — Тай поклавъ скрипку и кинувъ на него: — ты, каже, переживъ свята, то я тебе въ буднѣ внораю. Давайте ножа! — гукнувъ — будемъ кабана колоти! — И звернувъ басисту на кровать тай почавъ вертѣти пальцемъ подъ паху.

— Ай! ай! — кричить той смѣючись и ногами дрыга'.

— Кричи: кви! — каже Антосѣю, — то пусто.

— Пусти, бо басы ногами розбѣю!

— Справдѣ басы въ ногахъ — гамуй ся, дурный! — заговорили другіи.

— Мавъшъ щастѣ, що басы въ ногахъ, — заговоривъ Антосѣю выпустивши басисту, — а я-бъ тобѣ давъ. Въ завтра скликавъ бы добрыхъ людей на душенину.

— Що-жъ, братику! — заговоривъ той, — хйба я виненъ, що по тобѣ Христосъ фздивъ? — Антосѣю зновъ кинувъ на него, та той басомъ одгородивъ ся и гукъ: басы! чуешь басы!

Тутъ одчинились дверѣ и ввѣйшовъ оденъ, другій, кому ближше було, и музики почали грати.

Пѣшовъ гукъ по всѣй Палестинѣ; хлопята зачували и зѣбрались послухати. Часъ бувъ хочай и не зовсѣмъ вольный, бо Антосѣю трохи сидѣвъ ся, що й уроки почались; та кому-жъ зубрѣне не довѣсть до живыхъ печѣнокъ? Душа-жъ жива, только наче обмерзла,

наче въ шкаралупѣ, якъ курча въ яйцѣ; то вже хоба и не треба їй ульги? И збѣшлося камбратя не менше десятка, а своихъ було пять; та не було въ головѣ, то въ хатѣ тихо було. Десь-то хтось-то брѣвѣвъ въ кутку, якъ джмѣль въ осени; а то все сидѣли мовчки и оденъ тарабанивъ пальцями по столѣ, другій яку книжку перевертавъ, якій урокъ пытавъ ся; третій сидѣвъ похнюпившись та придивлявъ ся на руки, що поклавъ на колѣна, та позиравъ на другихъ; той лежавъ та мовчки дививъ ся на стелю.

Були й такі, що стояли, оденъ на другого спершись. Вѣдъ наче на весь свѣтъ сердились, наче въ бѣду понались, щѣ говори, а все за замкомъ. Антосѣо первый почавъ розмову: — Чому, панове, хочъ не курите?

— Та катъ-ма' тютюну! хоба свого даси, — озвався оденъ.

— Чому й не дати? — каже Антосѣо и зъ сымъ словомъ поклавъ на столѣ кашпукъ повенъ тютюну, гарно вышитый заводькою по оксамитѣ.

Все такъ и заворушилось. Той тѣлько не кидавъ ся, хто не вживавъ. Обстунили столъ и задній переднѣмъ черезъ голову несли та кожый придивлявъ ся на тютюнъ, кожый лѣпивъ сигару.

— А доброго ты тютюну привѣзъ! — каже оденъ. Давъ бы-сь менѣ зо жменю, коли богато маєшь.

— Чому й не дати, — озвався Антосѣо. — Хочъ мало маю, та й сымъ подѣлю ся. — И давъ жменю, ажъ крѣвъ пальцѣ тяглося.

— О, спасибобъ, — каже той. — А я тутъ куривъ ось яку запридуху — подивись! — И показавъ чорный та темный тютюнъ, та ще й потертый, бо насыпомъ его въ кишенъ носивъ.

— А нѣчогенькій собѣ, — каже Антосѣо — хочъ нюхай. — Другій тѣлько переглядались.

Позакурували, хто куривъ, и присѣли до грубки, бѣдѣкавши каглѣ, абы, знаєте, дыму на хатѣ не було; бо на случай, набѣжитъ якій чортъ, то бѣды не скараскаешь ся. Курять сѣ, и хто не куривъ, кашпукъ розглядали.

— А се вже якась попѣвна удружила? — кажуть.

— Може й такъ — озвався Антосѣо осмѣхнувшись.

— А чи й сама така, якъ ви робота?

— Хоба вы не знаєте, що я зъ поганою не зайду?

— Бѣдный горобецъ! — каже басиста, а бувъ богословъ, — чого-бъ я такъ высоко лѣтавъ! Тутъ и сяка така кривобока коли-бъ хочъ и подивилась, а бнѣ на лучшихъ бѣ!

— Що? не вѣрите? — каже Антосѣо. — Ось же я портретъ ви покажу вамъ. Поназдивитесь! — И почавъ рытись въ звязцѣ та книжкахъ; и справдѣ вынавъ картинку. — Дивѣть ся! — каже.

Кинулись дивитись, а тутъ дверѣ бѣдинились и зъявилась выпивка. Не до панянокъ тодѣ було! дали мѣсеце чому другому. Навѣтъ не додивились, що то картинка не мальована, а печатувана була.

— А що? — каже Антосѣо впаковуючи свою панянку.

— Нѣчого собѣ, — кажуть, — коли се она.

— Та! їй Богу, та! — каже Антосѣо. А сьому до правды, якъ людямъ до сонця.

Антосѣо любивъ почванятись и де треба було на своему поставити, то сочинить и забожить ся. Такъ и теперъ: взявъ десь печатувану картинку и выдае сѣ за полице тон дѣвчаны, що ему кашпукъ дарувала, а кашпукъ ему подарувавъ якійсь панотець, а не панянка.

Де-жъ сей взявъ его, Антосѣо не мавъ цѣкавости й запытати: подякувавъ та въ кишеню Чого-жъ божить ся? Антосѣо знавъ, що грѣхъ призывати имя Боже всуе, та знавъ якъ и божитись. Не казавъ сякъ, або такъ, а каже: та. А яка? Та сама та на картинѣ, що намальована; не друга-жъ.

Не кождому й по чарцѣ стало, якъ фляшка й опорожняла.

— Е! се вже не гарно, — каже Антосѣо, — люде добрый збѣшлись та насухо повинни выходить, чи що? — И давъ ще на око.

— Та мало буде, — кажуть. Антосѣо давъ и ще на око.

Поки принесли, то тутъ трошили все, чого понавонивъ Антосѣо; куры, гуси, ковбасы. Навѣтъ хлѣбъ їли зъ такимъ смакомъ, наче промолотились. Тымчасомъ и смерклося.

За другимъ разомъ зашумѣло въ головѣ, то вже лишь подавай. И тутъ такъ сталося. Розворушилось заморене и оденъ гукнувъ: — Ану, панове, по шажку! — и пѣдставивъ кечкетъ. И посыпались грошѣ, та не шагами, а гривнями; другій и золотого выкинувъ, и чертку, а Антосѣо пѣвкарбованцемъ брызнувъ. Були и такі, що тѣлько плечима здвигали.

— Тѣлько чи не пѣзно буде? — завваживъ оденъ, а другій: — Та втѣкъ, не втѣкъ, а пѣбѣгти можна. — А третій: — И Ляхи приповѣдають: купиць, не купиць, а тарговаць вольно.

Пѣшли по православну такъ собѣ на вѣдчу, на щасливую долю, якъ то кажуть, — а тѣ, що зѣстались, ждали не такъ горѣвки, якъ бажалось довѣдатись, чи встане шинкаръ, бо вже таки добре пѣзно було. А поки що, курять тай курять; дымъ стовпомъ стоить, а они и ще пѣдчадоють. И языкъ розвязавъ ся, що гомонять тай гомонять; вже й не грали, тѣлько гуртомъ спѣвали и церковныхъ и всякихъ. Нѣхто про урядъ и не згадае, а субинспекторъ уже въ хатѣ, тѣлько придивляеть ся. Далѣй оденъ по одному й запримѣтили та хѣпъ сигару зъ рота та въ рукавъ, и стане, вытягнеть ся.

— Ты! ты, здаеть ся, куривъ? — каже субъ Антосѣови.

— Хто? я куривъ? — озвався Антосѣо, — Та я зъ роду и въ губу ви не възьму; и сидѣти не буду тамъ де накурено.

— А тутъ чого сидишь?

— Бо се моя стація.

— Ты-жъ кажешь, що не можешь сидѣти, де накурено.

— Бо й таки правда.

— А хоба-жъ тутъ не накурено?

— А вже-жъ нѣ.

— А поглянь на хату! що се? не дымъ? поглянь!

— Та я вже дививъ ся.

— Що-жъ що? Дымъ? га?

— Та дымъ же.

— Ты-жъ кажешь, що тутъ не накурено?

— Бо таки нѣ.

— А зъ бѣкиль же дымъ узавъ ся?

— Самъ накуривъ ся. Зъ грубы, значитъ, — додавъ Антосѣо.

— Чого-жъ тютюномъ чути? — каже субъ.

— О! — пѣдхопивъ басиста. — Казавъ бы й справдѣ. Хоба-жъ тутъ тютюномъ чути? Зовсімъ соломою, а вы кажете тютюномъ. — Субъ-инспекторъ зажи-

вавъ табаку, такъ ему поодѣ нѣсь хочъ и квачемъ вози, то не почувъ.

На мову басистого субъ нѣ повъ слова, а причѣпивсь изновъ до Антося: — дай люльку!

— Яку? — пытае Антося.

— Яку маешь, — каже субъ.

— Панове! — заговоривъ басиста стиха. — Десь тутъ люлька нашего крючка, дайте! Господинъ субъ-инспекторъ покурять. — Полѣзъ кларнетиста за люлькою въ кутокъ, а басиста взявъ капшукъ зѣ стола, за тымъ в люльку въ руки, и подноситъ субови зѣ поклономъ: — Ось, каже, покурѣть, коли хочете.

Субъ тодѣ шаривъ у Антося по кишняхъ.

— Та якъ въ мене кишень? въ мене — дѣры, — каже Антося.

— Покажи тѣ дѣры! — И шурне рукою, та ажъ до колѣна дѣстане.

Якъ ото поднесло басистого.

— О! — гукнувъ субъ и бере зѣ рукъ тай подае старшому и каже: — запиши. Чѣе то? — запытавъ у гурту.

— То тутъ канцелярскій жие, такъ то его.

— Врѣшь! то твоє.

— Нѣ, не мое. Я думавъ, що вы покурите, тай давъ. Вы-жъ самі бачили, що мы такъ довго шукались за сымъ добромъ.

— Запиши старшій, — гукнувъ субъ, — що курили, та ще й глузували; а розберемо послѣ.

Тымъ-часомъ хто тутъ бувъ зѣ чужихъ, пробирались за дверѣ, щобъ зѣ одѣль умкнути и таки бути дома, якъ бы мавъ и до ихъ стацій забриести.

— Хто тамъ? хто тамъ? — гукавъ урядникъ.

— Хто-жъ его зна? мабуть чи не вѣтеръ грюкає.

— Я бачивъ що людина.

— Хто-жъ его зна! мабуть, чи не хозяй забраного вами добра.

Якъ и справдѣ входитъ якійсь канцелярскій. Поздоровкавъ ся, роздягнувъ ся и до старшого: — Позвольте — каже — люльку!

Оддавъ старшій, а субъ и пытае — То ваша-сь?

— Наша-сь, — каже канцеляриста тай до старшого: — Може й капшукъ взяли?

Оддає старшій и капшукъ.

— И то ваше-сь? — пытае субъ.

— Наше-сь, — каже той, и почавъ цибухъ про-дмухувати.

— Не курѣть тутъ, — шепче ему Антося на повъ голосу: — вы-жъ знаете, що мене душитъ.

— Нѣ, не буду, — каже онъ. — Я выйду на двѣрь.

Облизавши оттакъ макогбѣзъ, субъ вже обертавсь ити, якъ всакує оденъ зѣ тыхъ що по горѣвку пошли, и на радощахъ: — Ё! — гукнувъ потрясаючи фляшкою надъ головою, тай запримѣтивъ гостя и хопъ руку въ низъ и толькы одкашлюеть ся а камбрата торкає: — на, нѣбы, еѣ до трисенного!

— Що є? що є? — подхонивъ субъ.

Одкашлянувъ той: — Еге — е! то я, каже, такъ — еге — гмъ! Кажу, що є, кого менѣ треба.

— А кого-жъ тобѣ треба?

— Люборадского. Кажуть, онъ менѣ письмо привѣзъ.

— Та не можна було завтра прийти вѣльнымъ часомъ, а конче сегодня?

— Завтра я подаюсь въ больницу.

— Чимъ ты боленъ?

Почухавсь той тай каже: — Короста.

— Мерзость! — озвався субъ.

Тымчасомъ фляшка пошла зѣ рукъ въ руки и опинилась ажъ подъ кровать. Тодѣ толькы урядникъ каже: — Та ты брешешь! Скажи, що ты принѣсь?

— Нѣчого — каже — я не приносивъ.

— А покажи руки!

— Я покажу, — каже той, — але якъ нема нѣчого толькы короста, то що?

— Гадость! — сказавъ субъ и выйшовъ.

Богословъ выпровадивъ его ажъ за ворота, щобъ гараздъ окомъ провести, а въ хатѣ дакували тому канцелярекому, що потурбувавъ ся до нихъ и спасъ одъ халены, та радѣли, що все такъ гладенькы сплыло. Хто перекривлявъ ся зѣ суба, якъ онъ буде кривитись, що дарма толькы телѣживъ ся ажъ зѣ города, другі смѣялись; а тамъ згадали и горѣвку и того, що втѣкъ: — а той де? — пытають.

— Та тутъ десь зникъ, — каже, той, що принѣсь — оттутъ подъ самымъ порогомъ. — То бувъ моторныйшій за сего, и почувши, що въ хатѣ тѣхъ, притаивъ ся въ сѣняхъ, а тамъ якъ почувъ голосъ суба, чкурнувъ по-за хату.

— Дежъ бы онъ дѣвъ ся? — додумують ся. А онъ и йде и стогне, нѣбы ему тяжко горѣвку нести.

— О! за вовка помовка, — заговорили хатнѣ. А той: — Голубочко моя, — примовляе до горѣлки ставлючи еѣ на стѣлѣ — зазулько моя! черезъ тебе я мало въ ополонку не влетѣвъ. То поцѣлуемъ ся-жъ за те! кете лишень чарку!

Справдѣ онъ мало въ ополонку не залетѣвъ: якъ чкурнувъ зѣ сѣней, то погнавъ ся якъ несамовитый, и давъ такого сторкача, що ажъ посунувъ ся. Щобъ не розбиты фляшку, бо хозяйска була, поднявъ еѣ въ гору и посунувъ ся на лѣктяхъ ажъ на лѣдъ, бо гримнувся надъ самымъ Смотричемъ.

Почали помаленьку вертатись тѣ, що повтѣкали, и на ново почалось те, що й попередъ було.

Черезъ скѣлька день хто тутъ бувъ и не втѣкъ, стояли коло порога за те, що вештають ся въ учебне время.

Подчасъ сѣи покуты Антося отримавъ листъ одъ матерѣ зѣ поклономъ одъ Галѣ. То вже бувъ забувъ еѣ, а се разомъ воскресло прошле, и дѣвчина якъ намальована стала передъ очима и не вступать ся: чи чита Антося, чи пише, она тутъ тай тутъ.

(Дальше буде.)

Б У Д Ь З Д О Р О В А !

Будь здорова, Черногоро! — вже во вѣкъ ты покидаю!... Муть въ тримбѣтъ брати грати, — я вже зѣ ними не заграю. Бо заграють тарабаны тѣ цѣсарскі, голосніи, Та цѣсарска музикбанда!... Мѣсяцъ свѣтитъ, та не грѣе...

Та не жаль ми, братя, того мого перетня дорогого, Що у даръ дамъ тарабанцямъ, — але жаль ми лишъ одного, Жаль ми кучерикѣвъ моихъ, що чесала рѣдна мати... Ножички цѣсарскі сѣбѣи — гарно вмѣють подтнати!

Будь здорова, Черногоро! и тримбѣто! и кидрино! Що ви шепчуть? „Не загинешъ“? — Знаю й самъ, що не загину! Гуцулови домовина лишъ зѣ кидрины зѣ поконѣвку! Будь здорова-жъ! Я верну ся, якъ у гору вернутъ рѣки!

О. Ю. Федьковичъ.

СОКОЛЬСКА КНЯГИНЯ.

Не знаю, о братя, чомъ нынѣ
Такой обгортае мя сумъ, —
А то та Сокольска княгиня
У-въ-одно не сходить ми зъ думъ.

И сонце за Дѣлъ вже сѣдае
И мракнуть всѣ горы вже сномъ,
Лишь той ще Сокольскій сіяе,
Якъ зъ золота кутый шоломъ.

А доломъ жасный та глубокий
Той Черемушъ дикій гутить,
Якъ сокѣль, якъ той быстроокій,
Що совма на ловы летить.

А 'дѣ горѣ княгиня прекрасна
Якъ зъ маймуру кута стоить,
И косы якъ золото ясні
Пустила вѣтрамъ на розплѣтъ.

А доломъ хорошій керманичъ
Кидрововъ дарабовъ летить,
О, вже бо пора ему на нѣчъ,
О, вже бо пора му прибѣть.

А тая княгиня тамъ 'дѣ горѣ
Почала косу чесать,
А чешучи косу — якъ море
Чудесныхъ пѣсень сѣвѣть.

А той тамъ керманичъ вѣ долині
Забувъ за дарабу й за свѣтъ,
Въ-одно лишь глядитъ до княгинѣ,
Що тамъ на Сокольскѣмъ стоить.

А Черемушъ, братя, глубокий,
А Черемушъ дикій якъ бѣсъ!...
А Черемушъ, братя, по скокахъ*)
Розбиту дарабу понѣсь.

О. Ю. Федьковичъ.

НА СЕЛО!

I.

Ажъ то надоѣло мѣсто! Нѣ здѣлать се, нѣ спочити коли... Положишь се зъ вечера; ажъ млѣешь, такъ хоче се спати. Або дадутъ? Надъ головами тобѣ такий стукѣтъ, такий гуркѣтъ, таке пересуванє якесь; не иначе, ино хтось спроваджує се, уставляє рѣчи. Але чому-жъ такъ пѣзно? Ну, славити Бога утихло разъ! Починаєшь дрѣмать. Ажъ ту мовъ молотомъ ударивъ тебе хто въ голову. Зрываєшь се на рѣвнїи ноги, свѣтнїи свѣчку, наделухуєшь: гримъ въ друге и въ третє, а за тымъ якїсь скрыпъ, ѡдтакъ свистѣ. Ага! то хтось зъ поздѣ приходящихъ тягавъ такъ здорово за дзвѣнокъ: отъ и одчиняють ему. Облѣпивши голову, чи справдѣ тѣ не стало се нѣчо, кладешъ се успоковный назадъ. За якои пѣвъ години знову гримъ-гримъ; вже не встаєшь, але заснути чимъ разъ тяжше. Такъ оно иде по за пѣвночъ. Уже тихо, заснувъ всѣ и не стямивъ се, коли. Ажъ зновь зрываєшь се, неначе зъ похмѣля; самъ не знаєшь, чому. Слухаєшь: гремитъ надъ головами. Нѣ! такъ хтось выпроваждає се зъ горы; але такъ рано? Стукъ, гуркѣтъ, пересуванє; отъ и затрѣскують скрыпнѣ, за-

*) Скоки — водопады, пороги рѣчнїи. — Прим. авт.

вають цвѣхами. Бѣ годинникъ: разъ, два, три, чотыри! Черезъ годину утихло. Заснешъ знову. Въ тѣмъ долѣ сходами чи не коней зъ десятеро выганяють на пашу? Нѣ! чувшь людску розмову; то людей колькоро тупотать и кричать собѣ мовбы въ полудне. Бѣ шеста. Зновь здѣлать. За якусь хвилю чувшь обѣч себѣ: „прошу пана! — пѣвъ до осеймои“. Зрываєшь се, збѣдгаєшь се чимъ боржѣй, лишаєшь и снѣданє на столѣ, а то не вѣдѣшь на часъ. Утомленный, голодный, ледве живый вертаю домѣвъ на обѣдъ. Пытаю людей, хто то вчера такъ пѣзно спровадивъ се на гору, а нынѣ такъ рано выпровадивъ се? Кажуть: та нѣ бо! то тамъ живуть якїсь нѣмцѣ, а в ихъ щось зъ десятеро въ двохъ комнатахъ; то такъ у вечеръ стелать, роблять мѣсце на постѣль, а рано упрятують. Раненько встають, бо вже о шестѣй выходять за своими дѣлами: купцѣ, чи що.

А нещасна менѣ година зъ тыми нѣмцями!

По обѣдѣ лягаю здѣлать се. Уже то така моя навчка зъ давныхъ лѣтъ; а теперъ ще дужше хоче се, якъ нѣчъ цѣлу лише перемучивъ се. Отъ и дрѣмаю. Де тамъ! дѣтворы зъ пѣвъ копы збѣгло се по обѣдѣ на подвѣре зъ цѣлон камяницѣ, ще и зъ сусѣдною; регочуть се, верещать, здає се и зъ вѣчного сну будили бы. Годѣ! така вже вѣдѣ дѣтей; нехай веселять се здоровїи, поки малїи — думаю.

А колижъ бо мало сего. Отъ и пѣдъ самими дверима почали грати се въ мяча; бухъ въ дверѣ разъ, въ друге, въ третє и такъ дальше, ще и въ долонѣ поплескуютъ. Регѣтъ, крикъ; котресь промахнуло се. Уже не стерплю; встаю: „идѣтъ — кажу — дѣточки на подвѣре зъ мячикомъ, просторше вамъ буде; идѣтъ любоньки!“

Ну, послухали; гречнїи нѣвроку, — нема що казати — и тихше навѣтъ грають се. Нехай растутъ великїи! Зновь дрѣмаєшь, коли-жъ бо занесло катаринку. Та нѣчо бы ще катаринка; але якъ часомъ зайде гусярь, що и вовки роздерли бы за его смычокъ, такъ тобѣ рѣже въ саму печѣнку! Встаю, даю кѣлька тамъ центѣвъ; хвалю, що дуже хорошо, ще и пытаю, де такъ вывчивъ се, та раджу, щобы пѣшовъ дальше, бо тутъ не спѣзнають се на его штуцѣ.

Ну, чейже разъ буде спокѣй! Ажъ чувшь: „гѣнде гѣнде гѣнде гѣнде—ѣ!“ А вже того некедьного кодла не годенъ я знести! Выбѣгаю зъ палицею, сварю, жену... И вже по третѣй; треба збрати се.

Отъ такъ тобѣ сходить день по за день; вже мене ледво ноги несятъ. Ой, кобы то разъ на село бѣпочити, кобы то на село! Ѳдживъ бы чоловікъ, въ друге народивъ бы се!

Нема то якъ село!

Якъ згадаю молодїи, хлопчѣй лѣта, ажъ сердце радує се. Рухъ, житє, — то правда; але якось такъ люблю, якось такъ все складно!

Бувало зъ вечера завчасу повечеряють тай заразъ лягають спочити по праці. Встають рано ранесенько разомъ зъ пѣвнями; але сонъ бувъ спокѣйный, непере-рыванный; хѣба пѣсь часомъ залає деь одалѣкъ коло стѣннѣ або столды, та до того навывкнѣшь.

Тямлю, якъ то мене зимою бувало будять що рана жорна; хочъ при нихъ спавъ бы бувъ, якъ бы хотѣвъ, ще навѣтъ смачнѣйше. Тѣлько-жъ почувши ихъ, на выскоки зрываєшь се я зъ лѣжка. Покѣйна мати, перомъ тѣи земля, высаджувала мене и рокомъ меншу сестричку черезъ окоцѣ просто на пѣвъ до пекарнѣ. За нами

ишли двѣ пайды пшеничного осуха зъ масломъ и двѣ рыночки, навмысѣ для насъ дѣтей купленіи. Мы двойко сѣдали на старосвѣтской печи, що то десятеро люда найде собѣ на нѣй выгѣднѣй нѣчлѣгъ. На розѣ, на „стовпѣ“ мовлявъ, горѣли скѣпки; нафты ще не було, а свѣчки и за дорого приходили и за мало давали свѣтла. Мы краили собѣ чепеликомъ хлѣбъ до рынка, згорнувши зъ него поперѣдъ масло, та такъ присмажували при ватрѣ на стовпѣ. Тожъ то бувъ смакъ на сѣданѣ! За нами на печи скубли вовну пастушата. Ближше насъ стара бабуся, що вѣкъ свѣй звѣкувала въ нашѣй хатѣ на службѣ, — зъ разу дѣвкою, бѣдакъ бѣдала ся и поводѣла и постарѣла ся, та все при насъ — отъ ся бабуся дерла теперъ пѣре та розказувала намъ казки, хорошій прехорошій: то о шклянѣй горѣ, зачарованѣй княгини, о трѣхъ братахъ двоухъ мудрыхъ а оидѣмъ дурно, то о змѣяхъ, о житю на тѣмъ свѣтѣ, то що. Чого она не переговорила! Боже, якъ же-жъ то хороше було, а якъ любо слухало ся! Де тобѣ и спати хотѣло ся.

Надѣ челостями, мовъ на почестнѣмъ мѣсци, сѣдала покѣйна мати зъ куделею; а на припѣчку и запѣчку рядомъ прѣлѣ. Прядуть, тѣлько веретена фуррѣ-фуррѣ; а при тѣмъ розказують то о прѣхахъ, якѣ то лепскіи бували давнѣйше, то о новинахъ зъ села, то о газдѣвствѣ, то що. Абѣ, якъ въ нилипѣвку або пѣсля рѣздва, то колядують, а все яншою, а все красною.

Тамъ зновъ въ кутѣ коло дверей мелють на жорнахъ у двоѣ. Якось имъ не йде: „Ты бо спинаєшь замѣсць помагати; иди геть, не умѣєшь молоти. Прошу ѣмѣсць! Павло не умѣє молоти; може бы Гнатко молоть?“ Мамуня вѣмѣхаючись кажутъ: „Гнатку! кинь сокиру, иди молоти; Мѣрка повѣдає, що Павло не умѣє“. Перестали сѣвати мамуня, перестали и прѣлѣ, тѣлько чогось зареготали. Ну, сѣвають же дальше. По правдѣ якось Марка зъ Гнаткомъ живѣйше меле. Камѣнь гуркоче, жорнѣвка колаче; не чути, що они тамъ гуторять, видно лише, що якось имъ весело.

Коло нихъ Павло коле скѣпки на кобыци; та тѣлько чомусь завислымъ окомъ озирає ся часомъ на Гнатка.

Дальше за Павломъ рѣже иншій парѣбокъ сѣчку на скриницѣ, тѣлько рѣзакъ дзень-дзень. А за нимъ зновъ на лавѣ дѣвка кормить гуску одну по другѣй моченымъ горохомъ, тримаючи єѣ мѣжъ колѣнами; лишь чути, якъ часомъ затрѣпоче ся гуска та гевѣне.

На лѣво на ослонѣ сидитъ дѣвча при щѣткахъ та чеше скубану вовну.

Бере дальше котра скѣпку зо стовпа, иде до коморы по муку: заправляють сѣчку для коровъ.

Отъ вамъ гамѣръ, отъ галасъ! Ту сѣвають, тамъ гуторять, тамъ смѣють ся, то жорна гудять, рѣзакъ звенить, щѣтки шуст-шустъ, тамъ гуска гевѣне, ту теля позавчорашне зъ коровою до пекарнѣ введено забечить, въ сѣняхъ пѣвень запѣе; а середъ всего, мовъ старшій музика, выбиває до складу рубачъ сокирою та ще ѣ помагає собѣ: хъ-хъ-хъ! А всѣ якось такъ люблю, такъ складно, що спавбысь найсолодшимъ сномъ, якъ бысь не волѣвъ дивитись та слухати.

Нема то якъ на селѣ!

Правда, и тамъ зложитъ ся оно часомъ не такъ; але де то рѣзнати зъ мѣстомъ! Отъ смѣху варто, що разъ склало ся.

Якось въ зимѣ зауважавъ покѣйный батько, що жита убуває въ оидѣмъ сусѣцѣ въ шпѣхлѣри. Убуває, та все убуває; певно подкрадає ся якійсь злодѣй. Две-

рима нѣ, бо ключъ мавъ батько завсѣгды у себе; а замѣкъ, хочъ весь деревяный, зладивъ собѣ самъ такій, що жадець слюсаръ не доробивъ бы ключа. Тому на случай затраты бувъ все другій ключъ захованный. То-жъ то були замки! слѣпыми ихъ звали, а замыкали ся на два, на три або и на болѣе коникѣвъ.

Отже шпѣхлѣрь стоявъ у насъ передъ окнами, але такой комнаты, де нѣхто не спавъ; въ зимѣ навѣтъ не опалювала ся, бо страшно дымилѣ. Отожъ повѣдає старенька тѣтка: „засяду я на него, а мушу зловити“.

Снѣгъ лежавъ бѣлѣсенькій; морозъ, ажъ пѣдъ ногами скрипѣло; а мѣсячно, мовъ въ день видно. Всѣ полягали, лише покѣйна тѣтка сидитъ въ неопалѣнѣй комнатѣ зъ боку при окнѣ. Сидитъ, сидитъ; ажъ зъ пѣвночи запримѣчає: щось мовъ суне ся по снѣгу. Придивляє ся лѣпше: видимо щось бѣлого, мовъ чоловікъ въ бѣлѣмъ кафтанѣ, лежить на земли та суне ся поволи идъ шпѣхлѣреви. Тѣтка вже жеде, що то зъ того буде; ажъ оно и шезло пѣдъ шпѣхлѣремъ.

А шпѣхлѣрѣ у насъ стоятъ такъ, що по пѣдъ помѣсть можна, зѣгнувшись добре, выгѣдно перелѣзти; очевидно такъ для передуву. Отже и злодѣй мабутъ мавъ при собѣ мѣхъ та сверликъ, провертѣвъ зѣ споду дѣру въ сусѣцѣ та зсыцувавъ зерно до мѣха.

Дала тѣтка знати матерѣ: батька на те не було-якось дома. Мати черезъ оконце дала знати до пекарнѣ челяди зъ приказомъ, щобы всяке взяло въ руки, що запопаде, и всѣ щобы за однимъ рыпомъ вышли зъ хаты. Тѣтка взяла довгій нѣжъ кухонный зроблений зъ шаблѣвки; мати пѣрвала заржавѣлу рушницю, що нѣхто не тямивъ, коли зъ неѣ стрѣляно. И такъ за однимъ рыпомъ вышли всѣ зъ хаты, обступили шпѣхлѣръ та давай гнати злодѣя. Не хотѣвъ вылазити, ажъ мати справивши рушницю: „вылази, каже, бо убю якъ пса“. Тодѣ и выйшовъ.

„То ты, Онуфрѣ?!... такій ты?!“ промовила зачудувана мати.

Бувъ то нашъ давный парѣбокъ.

Отъ таке часомъ зложитъ ся; та оно мовъ для бѣднѣны въ тѣмъ одностайнѣмъ спокою. А ту въ мѣсцѣ невытримана година! Ой на село! Кобы то на село!

(Конецъ буде.)

А. Б.

ВЪ СТЕПАХЪ.

И ось я тутъ, середъ степѣвъ моихъ широкыхъ!

Але не тѣ, не тѣ теперь степы!

Нема тыхъ травъ роскошныхъ та высокыхъ,

Въ просторѣ скрѣзъ лишь камянѣ стовпы

Маячуть генъ и зазначають межѣ

То паньской, а то ѣ глытайской землѣ,

И де не де село, зчорнѣле мовъ зъ пожержъ,

И клаптикъ край села убогой рѣлѣ.

Минувъ ихъ часъ! Степы похмурѣ ѣ голѣ

Лежать, мовчати, — мерцѣ теперь они...

У пышный шаты имъ не вѣрати ся нѣколи,

Минули ся для нихъ роскошѣ, волѣ дни.

Нѣ, пѣдъ глытайскими та паньскими ногами

Вже болѣшь имъ не цвѣсти и не пышати

Такъ якъ пышали ся колѣсь пѣдъ козаками!

Минулеє не вернетъ ся опять!

Ажъ якъ свободный сынъ свободного народа

Ногою стане вольною на нихъ,

Тодѣ воскреснутъ зновъ пѣдъ промѣнемъ свободы

У барвахъ пышныхъ та ясныхъ.

Ис. Перекотиполе.

Original from
UNIVERSITY OF ILLINOIS AT
URBANA-CHAMPAIGN

КОРОТКА ИСТОРИЯ ЛИТЕРАТУРЫ РУСКОИ.

Написавъ Омельянъ Огоновскій.

(Дальше.)

ПЕРІОДЪ ЧЕТВЕРТЫЙ.

Загальний поглядъ историчный и литературный.

Черезъ унію Люблинську запропастились давній порядки громадскі на Руси, и якъ только людність розпала ся на шляхтичівъ и людей посполитыхъ або простыхъ, то небавомъ (1573) рускій хлѣборобы втратили й особисту свободу. А вже-жъ народъ рускій, що любивъ волю, не мігъ навикнути до новихъ порядківъ шляхоцкихъ. Мѣжъ людьми посполитими, до котрихъ причислялось такожъ духовенство низше, ширилось невдоволене що-разъ бѣльше, тлѣла искра на давнімъ згарищі, неначе-бъ вижидала сухого пѣдиалу, щобъ запалахкотѣти яснымъ пологамъ. Коли ѳдакъ Русь-Украина побивалась тяжкимъ лихолѣтємъ ѳдъ братѣвъ Славянъ, явивъ ся Богданъ Хмельницкій освободителемъ примученого народу. Тѣмъ тѣмуща невдоволенихъ людей горнула ся икъ нему изъ всѣхъ сторѣвъ Украины, ба й зъ далекого воеводства галицко-руского епішило багато добровольцівъ до „второго Мойсея“, що мавъ спасти земляківъ зъ неволѣ. При помочи кримскихъ Татаръ поборовъ ѳнъ Поляківъ (1648) въ трохъ битвахъ въ Руси полудневѣй и трохи-що не зруйнувавъ Польщѣ, заподѣявши неприятели втрати чя-малий пѣдъ Збаражемъ и Зборовомъ (1649). Ба, въ Зборовѣ король Янъ Казимиръ бувъ бы попавъ ся въ руки Хмельницкого, наколи-бъ сей гетьманъ козацкій не бувъ вжахнувъ ся займати въ полонъ помазанника божого.

Коли Хмельницкій побѣдами своими прославивъ ся въ Европѣ, приѣхали до него послы сусѣднихъ державъ, а то ѳдъ султана турецкого, царя московского и ѳдъ Юрія Ракочого II., князя семигородского, везучи ему дарунки и привѣтъ своихъ володарѣвъ. Именно Ракочій бажавъ зъєднати собѣ Хмельницкого, чтобы при его помочи займати для себе корону польску¹⁾. Мѣжъ-тѣмъ миръ, якій въ Зборовѣ заключила Польша зъ козацкиною, мігъ бути догѣднимъ для руской шляхты, для козаківъ и духовенства православного, але мѣщане та селяне не добачали въ нѣмъ для себе нѣякого хѣсна. Такъ ѳтже люде посполиті стали жалкуватись, що гетьманъ ними зовѣсмъ не нѣклувавъ ся, изъ-за чого они заворушили ся и не оглядаючись уже на Хмельницкого самі почали добиватись лучшей долѣ.

Щобы ѳтже своихъ земляківъ ѳдъ кровавой самопомочи повздержати, пѣднѣвъ Хмельницкій опять боротьбу противъ Польщѣ (1651), однако щасте въ вѣйні вже ему не сприяло. Его поборено въ двохъ битвахъ и ѳдакъ твердыми условіями мировыми намагалась Польша вгамувати повстанє Украины. Хмельницкій смиривъ ся передъ гордымъ побѣдникомъ, але не мігъ погодитись зъ незавидною своєю долею. Въ такѣмъ безѣдраднѣмъ положеню прихиливъ ся до Москвы и першою его думкою було, до могучого пѣвнѣчного сусѣда привернути

весь рускій народъ ажъ до Люблина и до Карпат¹⁾. Але стало ся такъ, що въ договорѣ Переяславскѣмъ (1654) сполучено зъ Москвою только ту часть Малоруси, котру ѳнъ въ вѣйні зъ Польщею бувъ займавъ²⁾. При заключеню сего договору присутній московскій бояре присягли именовѣ царя Олексѣя Михайловича, що автономія Украини нѣколи не нарушитъ ся.

Найблизшимъ наслѣдкомъ сего договору була вѣйна Москвы зъ Польщею. Царь самъ станувъ на передѣ одного ѳдѣлу вѣйска, що вѣйшовъ въ Литву и займавъ городъ Вильну, мѣжъ-тѣмъ коли другій ѳдѣлъ вступивъ на Украинну. До сего походу прилучивъ ся и Хмельницкій зъ козаками. Тогдѣ спонукавъ ѳнъ Кароля (X.) Густава, короля шведского, напасти на Польшу, котра усобицами своими вельми побивалась. Шведы полонили Велико-Польшу и Мало-Польшу и вѣйшли до Кракова, изъ-за чого король Янъ Казимиръ утѣкъ зъ краю до Шлезека. Тому-же, що царь Олексѣй замотавъ ся въ вѣйну зѣ Шведами, не мігъ ѳнъ въ тѣмъ самому часѣ и въ Польщѣ розвинути силы военны. Впрочѣмъ на Украинѣ не уставала ворохобня, по-за-якъ народъ не мігъ вдоволитись новыми порядками московскими. Щобы ѳтже выдобутись зъ такои бѣды, царь Олексѣй по-неволи заключивъ розѣмъ зъ Польщею (1656).

По смерти Хмельницкого (1657) вытворилось на Украинѣ кѣлька партій политичныхъ. Найперше выступили на-передъ двѣ партіи, а то козацка старшина, що пѣдлещувалась польскѣй шляхтѣ, та й прихильники кормиги московской. Провѣдникомъ польско-руской партіи бувъ Иванъ Выговскій, що за Хмельницкого бувъ писаремъ вѣйсковымъ, а ѳпѣсля ставъ гетьманомъ. Выговскій бувъ вельми вправный въ интригахъ политичныхъ: заявляючи московскому цареві вѣрность не-абы-яку, вступивъ ѳнъ саме-тогдѣ въ звязъ зъ польскими панами, що були керманічами высокои политики. ѳдакъ умовивъ ся (1658) въ Гадячи зъ Поляками, що Украина побѣчъ Польщѣ и Литвы творити буде рѣвноправну третю часть загальнои державы польско-русской³⁾. Однакже Выговскій мавъ мѣжъ земляками багато противниківъ, котрі не вѣрили въ щирѣсть ѳбѣянокъ польскихъ. ѳдакъ люде посполиты заворушивъ ся супротивъ своего гетьмана, що явивъ ся приятелемъ Польщѣ, изъ-за чого его приневолено зложити булаву гетьманську. А вже-жъ Украинѣ не полегшало въ недоли, бо таки свои дѣти запредували ей таланъ Москвѣ. Особливо-жъ гетьманъ Иванъ Брюховецкій явивъ ся справдѣшнимъ перевертнемъ, що перъ свою батьківщину въ службу московщины, та своею захланною халчавостию заподѣявъ землякамъ багато лиха. ѳдакъ и московска кормига ставалась що-разъ тяжшою, изъ-за чого на Украинѣ проявлялись крѣваві усобицѣ. Въ такихъ злидняхъ Москва не вмѣла собѣ поради, то й заключила зъ Польщею розѣмъ въ Андрусовѣ (1667), по котрому рѣку Днѣпро вызначено границею мѣжъ обома державами. Лѣвобережна Украина осталась при Москвѣ, а правобережна

¹⁾ Правда, писъмо літературно-політичне. Рочник VI. 1873; стор. 592.

²⁾ Сея часть Малоруси обѣймала крѣмъ Украини на лѣвѣмъ березѣ Днѣпра ще й Кіѣвщину правобѣчну и вѣхѣдну часть теперѣшней губерніи Подѣля и Волини.

³⁾ Мѣжъ ѳѣмнадцати статіями договору Гадяцкого важною єсть статія сема, де сказано, що Русь-Украина мати-ме свою академію, метрики, канцеляріи й друкарни. (Исторія Малороссіи, Николая Маркевича. Томъ II. Москва, 1842; стор. 29. 30.).

попалась підъ власть Польщі. По сѣмъ боцѣ Днѣпра тільки Кієвъ оставъ ся при Москвѣ.

Коли-жъ польскій и московскій перевертнѣ въ усобицахъ своихъ ослабли, то побѣчъ сторонництва польского та московского вытворилась партія третя — турецка. Провѣдникомъ еи ставъ Петро Дорошенко. Онъ спонукавъ Турцію до войны зъ Польщею и поставивъ Русь-Украину подъ кормигу бисурманьску. И заворушилась мѣжъ Турцією а Польщею довга война, котру ледво польскому королеви Янови Собескому повелось закінчити. Коли-жъ Дорошенко одступивъ одъ приязни зъ Турцією и зъ Москвою примиривъ ся (1676), то выбухла опять война мѣжъ Москвою а Турцією. Турки поставили тогдѣ княземъ малорускимъ Юрія Хмельницкого, сына славного гетьмана Богдана Хмельницкого. Однакже той слабодухъ не вмѣвъ собѣ на Украинѣ нѣякого сторонництва зъєднати. Опѣсля (1681) заключено миръ мѣжъ Москвою и Турцією въ Бакчисараѣ и установлено рѣку Днѣпро границу мѣжъ обома тыми державами. Такъ отже роздерто Русь-Украину на трое: всходѣна еи часть належала до Россіи, полуднево-заходѣна до Польщі, а полуднево-всходѣна часть одступлено Турціи.

Въ-останнє схопилась Русь-Украина при Петрѣ Великомъ до боротьбы за свободу и волю. Коли бо сей царь воювавъ зъ шведскимъ королемъ Кароломъ XII, сполучили ся двѣ рускїи партїи, польска и московска, та и при помочи Шведовъ намагались вчинити Украину самостійною. Проводырѣ обохъ сихъ сторонництвъ, козацкій гетьманъ Иванъ Мазепа, спершѣ заманивавъ Россію доказами вѣрности и ажъ передъ битвою подъ Полтавою (1709) перейшовъ на сторону Шведовъ. А вже-жъ Петро В., поборовши Шведовъ, тяжко мстивъ ся Украинцямъ, що важились противъ него повстати: усунено всякїи останки автономїи и подписано декретъ смерти народови руско-украиньскому¹⁾. Царица Катерина II. скасувала гетьманщину (1764) и слободску козачину (1765), та и велѣла зруйнувати Сѣчь (1775)²⁾, що була пристановищемъ козаковъ запорожскихъ. Бѣльша часть тамошнихъ козаковъ поддала ся своѣй неминучѣй доли и попалась подъ кормигу російську; малая-жъ частинка поплыла чайками по Днѣпру въ-низъ и одержала одъ Тур-

ціи при устю Дунаю мѣсце на поселене. Одаткъ по всѣхъ козацкихъ земляхъ заведено крѣпацтво (1783—1793) таке-саме, яке було въ московщинѣ. Коли-жъ не стало козачины, то Украинцѣ побивались тяжкимъ лихолѣтємъ: якъ подъ російскою, такъ и подъ польскою управою не було для нихъ выгяду на лучшу будучность.

Въ 1739. роцѣ Россія заключила зъ Турцією миръ въ Бѣлгородѣ и одступила сему своему суперникови всѣ степы мѣжъ Днѣпромъ и Днѣстромъ. Сейчасъ опустили Турки Русь-Украину, де хозяйнували черезъ 70 лѣтъ. Одъ того-то часу Россія сама зносила наслѣдки немилого сусѣдства зъ Турцією, мѣжъ-тымъ коли Польша осталась зъ бисурманами въ приязни. Тѣ-жъ плодовиѣ степы стались принадною займанщиною для польскихъ пановъ, котрїи по призову корольскому просторїи куснѣ землѣ подъ свою власть загортали. А по-за-якъ тѣ паны вважали Украину вторымъ Канааномъ, що въ нѣмъ кишить медомъ и молокомъ, то звалилось ихъ туды вельми багато. Тутъ стали они заводити порядки польскїи, изъ-за чого бѣльша часть людю посполитого попалась въ неволю. Противъ невыносимой самоволїи польской шляхты, що въ соціальныхъ и религійныхъ пытаняхъ згнущалась зъ природныхъ правъ Руси-Украины, повставъ примученный людъ на Подбѣлю (1767) и подъ проводомъ Гонтѣ та Залѣзняка мстивъ ся крѣпаво всѣмъ панамъ и жидамъ-арендарямъ, котрїи на чужѣй займанщинѣ по своему хозяйнували. Саме-тогдѣ була Польша домашними усобицами такъ безсильна, що не могла вгамувати рѣзнѣ, изъ-за чого зворушенный людъ займивъ цѣлу обширь одъ Уманя по Бѣлу-церковѣ. Ажъ при помочи російской подолѣла Польша революцію еоціальну, що рокотѣла страшнымъ громомъ надъ панскими головами. Коли-жъ политичнїи партїи въ Польщи не переставали мѣжъ собою вести усобицѣ, то Россія и Прусы почали вмѣшуватись въ державнїи справы польскїи. Одаткъ прийшло до подѣлу Польщі въ рокахъ 1772., 1793. и 1795. Бѣльшу часть Руси-Украины займила Россія, Галичина же припала Австрїи при першѣмъ подѣлѣ Польщі.

По принятю униѣ церковной литературна жизнь на Руси не могла розвиватись ладомъ природнымъ. Коли людє посполитїи користувались лишь подекуды церковно-парохїяльными школами, то панскїи дѣти вчились по-найбѣльше въ коллегїяхъ єзуитскихъ и принявши обрядъ латиньскїи ставались перевертнями супротивъ колишнихъ братѣвъ. Не помогли нѣчого змаганя церковныхъ брацтвъ въ хосенѣ просвѣты земляковъ: въ наслѣдокъ религійныхъ спорѣвъ звернулись тогдѣшнїи письменники до науки чужой, схоластичной, и занепастили просвѣт-ный талантъ своєї батьківщины.

Греко-славянскїи брацкїи школы процвѣтали на Руси одъ сѣмдесятихъ рокѣвъ XVI. вѣку до тридцятихъ рокѣвъ XVII. вѣку. Коли въ парохїяльныхъ школахъ дѣти вчились лишь церковно-славянскою грамотою, се-бѣ-то читаня и письма, то въ высшихъ школахъ брацкихъ выкладано граматїку языковъ грецкого, церковно-славянського, латиньского и польского; одтакъ учено реторикѣ, поетикѣ, діалектикѣ и богословїю. Именно же познакомлювались ученики зъ языками грецкимъ и церковно-славянскимъ та зъ богословїємъ. Такїи школы за-сновано въ Острожѣ (1580), въ Вильнѣ (1580), у Львовѣ (1586) и въ Кієвѣ (1615). Наука сихъ высшихъ шкѣлъ стояла ще въ звязи зъ народною жизнію, и хоча на-кло-

¹⁾ Царь Петро В. задумавъ всѣхъ Русинѣвъ загорнути подъ свою власть. Такъ помагуючи Францу Ракочному II., що повставъ противъ цѣсаря Іосифа II., выславъ онъ (1710) войско свое въ пѣвнѣчну Угорщину. Генералы російскїи, займивши важнѣйшїи мѣста въ Снїжской землѣ, хозяйнували тутъ мовъ въ заграбѣмъ краю. Тогдѣ отже хотѣвъ царь Петро прилучити до своєї державы пѣвнѣчну Русь угорську. („Дѣло“, 1882. статья Корнилы Залѣзнякого, п. з. „Іосифъ Годермарекїи, именований епископъ мункацкїи и планы Петра В. що-до пѣвнѣчной Угорщины“, ч. 13.).

²⁾ Гетьманщина была въ теперѣшнихъ губернїяхъ Чернигѣвской и Полтавской; слободскїи полки були розложились въ тепер. губернїи Харьковской и въ украиньскихъ частинахъ губернїи Воронежской и Курьской; вольности же або вольнїи землѣ товариства запорожского простягались въ тепер. губернїи Катеринославской и въ сусѣднихъ частинахъ губернїи Херсонской и Таврицкой. — Тая Сѣчь, котру зруйновано 1775. р. звалась Новою Сѣчю; она находилась надъ рѣкою Подпѣльною на майданѣ, що звавъ ся Красный Кутъ. Тутъ сидѣли Запорожцѣ одъ 1734. р. Всѣхъ Сѣчей було бѣшь. Перша Сѣчь звалась Хортицка, друга — Томаковска, третя — Микитиньска, четверта — Чортѣмлицка, пята — Каменьска (при рѣцѣ Каменцѣ въ землѣ крымского хана), шеста — Олешковска (въ землѣ турецкой), сема Сѣчь была опять Каменьска, а осьма звалась Новою Сѣчю надъ рѣкою Подпѣльною въ рѣднѣй землѣ. (Д. И. Эварницкїи, „Число и порядокъ запорожскихъ Сѣчей“ въ Кієвск. Старинѣ, т. VIII., 1884; стор. 589—608).

нилась уже до методы схоластичной, то все-таки займалась такими питаннями, які подекуди обходили людей посполитых. Тому-то й деякі письменники наблюдали інтереси свого народу. Такъ Христофоръ Броньскій, авторъ „Апокрисиса“, и чернець Иванъ Вишенскій¹⁾ въ писемлах своихъ вступались у пановъ за своими земляками, що зъ ихъ вини побивались недолею и неволю. Отъ, якъ смѣливо озвавъ ся Броньскій до польскихъ пановъ въ оборонѣ своихъ примученыхъ братовъ: „*Не естъ Вашимъ Милостямъ тайно и за прошлыми скаргами и за теперешнимъ припомненіемъ великіе а праве незносные, не только маестности, здоровья и учтивости, але и сумнѣню заходящее зневолене и стиснене наше. А ужъ братьею насъ своєю зовете, и члонками одного тыла речи посполитомъ жемчуге, просимо, ужасал'теся надъ утисненою братьею своєю: нехай вась рушати якъ власне Вашу Милость обходячіе раны и уrazy наши. Еслижъ тебѣ Ваша Милость (чого не розумѣемо) противъ намъ озблѣ, в'жды нехай Вашу Милость рушитъ милость правъ Вашихъ Милостей, которіе в' єдинихъ доицкахъ зъ нашими (въ которыхъ квалтъ теперъ терпимо) замкнены, и єдиними звязками утвержены суть. Стержигтеся того, абы тоєю дурею, которая в' правахъ намъ служачихъ дытъ, вси ся Вашимъ Милостямъ свободы не вылизнули...“²⁾*

Хоча же въ высшихъ брацкихъ школахъ подавалась наука така, яка провѣдникѣвъ Русинѣвъ приготвляла до словесной боротьбы зъ противниками православія, то однако митрополиту Петрови Могилѣ оказалась она къ той цѣли недостаточною. Онъ видѣвъ, що Кракѣвска академія и коллегіѣвъ єзуитскій виховують славныхъ схоластикѣвъ, зъ якими колишній спудеѣвъ рускихъ шкѣлъ мѣряться не можуть. Про-те выеднавъ собѣ у короля Владислава IV. привилегію на перетворенє Кіѣвской брацкой школы въ коллегію (1632).

Могила устроивъ коллегію по збѣрци тогдѣшнихъ высшихъ шкѣлъ въ Европѣ, особливо-жъ по збѣрци академіѣвъ Кракѣвской. Въ коллегіи єго було 8 класѣвъ. Школярѣвъ першихъ шѣстьохъ класѣвъ звалися брацтвомъ молодшимъ (*sodales minoris congregationis*), студенты же сємой и осьмой класѣвъ звалися брацтвомъ старшимъ (*sodales maioris congregationis*). Сѣ класѣвы вызначувалися ось-такъ: 1. фара³⁾ або аналогія, 2. инфима, 3. граматика, 4. синтаксима, 5. поетика, 6. реторика, 7. философія и 8. теологія.

Фара була елементарнымъ, підготовляющимъ степенемъ науки: вчили въ нѣй тѣлько латинского и славянського читаня та писема. Въ инфимѣ починали ученики говорити по-латиньски, перекладали дані уступы зъ языка латинского на рускій и навпаки зъ руского на латинскій и писали ексерциціѣ (вправы). Въ граматикѣ и синтаксимѣ вчилися граматичныхъ правилъ трохъ языкѣвъ: латинского, грецкого и церковно-славянського. Головнымъ предметомъ бувъ языкъ латинскій; до вученя єго служила трудна граматика Альвара; ѡдтакъ ученики писали оккупаціѣ (письменні домові вправы) и говорили тѣлько по-латиньски. Всѣ

прочіѣ науки, якъ катихизисъ, арифметика, стояли на дальшѣмъ плянѣ. Въ поетицѣвъ выкладали науку зложеня вѣршѣвъ, при чѣмъ списувалися по-руски и по-латиньски всѣлякіѣ вправы въ версификаціи. Силбичными вѣршами писано тогдѣ именно вѣршѣ похвальній (панегирики) въ честь знатныхъ особѣвъ; складано вѣршѣ на гербъ славного роду, компоновано акростихи¹⁾, раки²⁾, епиграмы³⁾ и т. и. Оконечною частію поетики була митологія, подавана въ коллегіи дуже обширно. Въ загалѣвъ уживанє митологичного апарату було такъ просторе, що не тѣлько тогдѣшніѣ поеты прикрашали всѣми богами поганьскими свои вѣршѣ, але й проповѣдники слова божого та й богословы хѣснувалися грецкою и римскою митологією. Такъ Сильвестеръ Косєбѣвъ въ Патерику порѣвнує печерскихъ угодинокѣвъ зъ Сатурномъ, Юпитеромъ, Мартомъ, а Галатовскій уважавъ Юпитера и атеньского короля Кодра прообразами Исуса Христа⁴⁾. Пѣдѣ реторикою же розумѣли игру формъ словесныхъ, механичній рецєнты на зложенє періодѣвъ, штуку укладати бесѣды на всѣлякіѣ пригоды въ житю. Провѣдниками въ сѣй науцѣ були латинскій писателѣ Квинтиліанъ и Цицеронъ.

Философію дѣлено на три части: логику, физику⁵⁾ и метафизику; она вважалась слугою богословія (*ancilla theologiae*) и выкладалась пѣсля методы Аристотеля. На философіи вчили такожъ геометріѣ и астрономіѣ. Наконєць б о г о с л о в і є подавано пѣсля системы Томы Аквиньского, славного схоластика й учителя церкви латиньской. Въ сѣй найвысшій класѣ вчили гомилетики⁶⁾, и студенты вправлялися въ писаню проповѣдѣвъ. Повный курсъ богословія простягавъ ся черезъ чотыра роки.

Спосѣбъ ученя на философію и богословію бувъ схоластичный;⁷⁾ особливо на богословію любувалися въ діалектицѣ⁸⁾ и полемикѣ⁹⁾, и про-те студенты набували вправы, ѡдбивати напады противникѣвъ.

Выкладъ всѣхъ наукъ въ класѣвахъ высшихъ ѡдбывавъ ся въ языкѣ латиньскѣмъ; тѣлько славянськой грамматики и катихизиса вчили въ языкѣ церковнѣмъ. Школярѣвъ приневолувано не тѣлько писати, але й разъ-уразъ говорити по-латиньски. Въ тѣй цѣли для школярѣвъ низшой конгрегаціѣ выдумано листы, вложеніѣ въ торбинку. Кто сказавъ що-небудь въ мовѣ рѣдноѣ або по-польськи, тому давали сєй листъ и вписували въ него

¹⁾ Акростихъ була играшка поетична, по-за-якѣ початковій (рѣдше оконечній) буквы кожного вѣрша творили якєсь слово або й речєнє.

²⁾ Пѣдѣ назвою рака розумѣли такій механичній складъ вѣршѣвъ, котрый можъ було читати зъ лѣвой руки до правої, и навпаки зъ правої до лѣвой руки, при чѣмъ все вычитувалися тѣ саміѣ слова въ вѣршу.

³⁾ Епиграмы укладалися въ формѣ яйця, чашѣ, сокиры, пирамиды...

⁴⁾ „Іоанникій Галатовскій“. Къ исторіи южно-русской литературы XVII. вѣка. Н. О. Сумцова. (ѡдбитка изъ тома VIII „Кіѣвской Старины“ зъ 1884. р. стор. 5.).

⁵⁾ Пѣдѣ физикою розумѣли теоретичный выкладъ про зъявища природы.

⁶⁾ Гомилетика (ѡдѣ *homilia*=стѣваришенє, збѣръ) — наука зложеня проповѣдѣвъ церковныхъ.

⁷⁾ Схоластикѣмъ (ѡдѣ *schola*=школа) звавъ ся той, що займавъ ся школою або наукою, именно же наукою философичною. Серєдньовѣчна наука схоластична займалась переважно доказами правдѣвъ богословскихъ.

⁸⁾ Діалектика (ѡдѣ *dialectos*=розмова) — вправа въ науковѣй розмовѣ.

⁹⁾ Полемика (ѡдѣ *polemos*=боротьба) — штука въ ведєннє словесной боротьбы.

и́мня школяря, що провинивъ. Школяръ носивъ сей листъ до́ти, доки не мо́гъ накинута́ ґо кому-небудь иншому, що промовивъ не по-латиньски; а въ кого сей листъ бувъ черезъ но́чь, того карали.

Ця́ль Ки́ївско́й ко́ллеґі́ї була переважно реліґійна, а по-за-якъ поня́тє о православію то́гдї́ тї́сно сполуча́лось зъ повяте́мъ о Русі, то завдане́мъ ко́ллеґі́ї було, б́дродити и́ по́ддержувати руску наро́дність. Идеало́мъ бо митрополита Петра Моги́лы бувъ та́кий Русинъ, ко́трый зберегаючи свою в́іру и́ мову мо́гъ бы своєю про́світою р́вннатисъ зъ Поляками. До того идеалу по ду́мцї́ Моги́лы ве́ла ко́ллеґі́я спосо́бомъ вихова́ня и́ науки.

Ко́ллеґі́я стояла по́дъ упра́вою ректора, ко́трый бувъ тако́жъ и́гумено́мъ бра́цко́го богоявлене́ского мо́настыря. О́нъ за́вѣдува́въ до́ходами мо́настыря и́ ко́ллеґі́ї, розсуджа́въ спра́вы и́ бувъ профе́соромъ богосло́вія. Ї́го по́мощникомъ бувъ префе́ктъ, оденъ зъ черцѣ́въ; се́ бувъ не́вече́ инспе́кторъ ко́ллеґі́ї. Окро́мъ се́и ста́ршини ви́брано ще́ супе́р-интенде́нта, що́ ма́въ бли́зший на́дзо́ръ надъ школя́рами. По́дъ до́глядомъ супе́р-интенде́нта мѣ́жъ са́мыми школя́рами у́рядже́но внутрі́шню по́ліці́ю. Супе́р-интенде́нтъ ви́биравъ та́кихъ, на ко́трыхъ мо́гъ спу́ститисъ, и́ приказа́въ ї́мъ пи́льнувати своїхъ това́ришѣ́въ, и́менно же́ до́носити є́му про́ всяке́ поруше́нє зако́нѣ́въ шко́льнихъ и́ домашнихъ¹⁾.

Убо́гий школя́рѣ́ жили въ бу́рї ко́ллеґі́ї; бу́рею-жъ уде́ржува́въ то́гдї́ Петро Моги́ла сво́їмъ ко́штомъ. Бо́гатїй жили въ го́роді́ окро́ме ко́ллеґі́ї и́ приходи́ли сю́ди на нау́ку, але́ ї́ они́ були по́дъ до́глядомъ нача́льства ко́ллеґі́ального. Въ за́галї́ дисци́пліна́ була не-в-т-мѣ́ру о́стра. Тѣ́лесні́ кара́ вва́жалисѣ́ конче́ потрѣ́бними; о́дтакъ що́ субо́ты провинивши́мъ школя́рамъ пода́вано ча́шу шко́льну²⁾. Всѣ́-жъ тї́ инспе́кторы, цензо́ры, аудито́ры бу́ли причи́ною демораліза́ції мо́лоде́жї, бо́ виро́джува́ли въ нѣ́й шпѣ́гунство, фа́рисейство и́ ля́зунство. Ся́ недо́бра систе́ма вихова́ня витисну́ла зъ ко́ллеґі́ї чу́ства при́язни, това́риства и́ любви. Учи́телѣ́ слѣ́дили за школя́рами, школя́рѣ́ по́дгля́дували оденъ одного́ и́ до́бачали за́слугу въ та́йнихъ до́носахъ на своїхъ това́ришѣ́въ.

Укра́їнцямъ не мо́гло впо́добатисѣ́ та́ке вихова́нє мо́лоде́жї въ Ки́ївско́й ко́ллеґі́ї. Пра́вда, що́ Петро Моги́ла не́ дума́въ зве́сти наро́дної про́сві́ты на блудні́й ма́нѣвцѣ́: о́нъ ба́жавъ щиро́ по́днести́ свою́ ба́тьківщи́ну на то́й сте́пені́ ви́сшої нау́ки, на я́кій визна́сєсѣ́ ку́льтура за́хідно-європе́йска. Але́-жъ зе́млякамъ є́го не́впо́добало́сѣ́ вже́ те́, що́ о́нъ въ пля́нї́ едуа́ці́йно́мъ ви́значивъ пе́рше́ мѣ́сце́ мовѣ́ лати́ньско́й, ко́тра въ то́гдї́шній По́льщи́ була при́знако́мъ чо́ловѣ́ка учено́го. Рознесла́сѣ́ о́дтакъ чу́тка, що́ ко́ллеґі́я не́ є́сть пра́восла́вна, що́ учи́телѣ́ є́ї, образо́ванї́ за гра́ницею, зара́жені́ су́ть є́ресі́ю. До́вѣ́далисѣ́ и́ лю́де по́сполі́тї, що́ въ ко́ллеґі́ї учать мо́вою проти́вникѣ́въ правосла́вія, про-те́ въ 1635. ро́цї́ вата́га лю́ду по́дъ про́водомъ ко́закѣ́въ ки́нула́сѣ́ на ко́ллеґі́ю, щобы́ спа́лити є́ї и́ повбива́ти наста́вникѣ́въ. Сю́ по́дї́ю опи́сує́ Сильве́стеръ Косе́бѣ́въ, то́гдї́шний префе́ктъ ко́ллеґі́ї, въ сво́їмъ пи́сьмї́ „Exegesis, to jest: Danie sprawу́ о́ шко́лахъ Kiowskich í Wi-

nickich“³⁾. Ко́ли то́й дѣ́яльний протестъ проти́въ новихъ порядко́въ у́ шко́лї́ владо́дивъ ся́, то змага́ласѣ́ чу́жа нау́ка въ ко́ллеґі́ї, а за́напа́шувала́сѣ́ про́сві́та сво́я пи́тома.

А́ вже́-жъ въ Ки́ївско-Моги́лянско́й ко́ллеґі́ї ви́ховало́сѣ́ ба́гато тала́новитихъ му́жѣ́въ, що́ мѣ́жъ пра́восла́вними бу́ли про́водника́ми въ сло́весно́й боро́тьбі́ зъ уні́тами и́ латиня́нами та́ визна́чилисѣ́ въ і́сторі́ї лі́терату́ры ва́жними пи́сьменними твора́ми. Хоч́ отже́ нау́ка схо́лястична́, яка́ розвива́ласѣ́ въ Ки́єві́, була проти́вна про́сві́тної́ в́дачі́ руско-укра́їнського наро́ду, хоч́ она́ спра́вді́ запо́морочу́вала здо́ровий ро́зумъ вся́кого́ та́мущого чо́ловѣ́ка, то́ все́-таки́ була она́ нау́кою, мѣ́жъ-тї́мъ ко́ли въ Моско́ві́ са́ме-то́гдї́ тьма́ тьму́ща о́гору́нула спа́ючи зе́млю.

Репре́зентанта́ми схо́лястично́ї нау́ки на Русі́ бу́ли і́менно два́ му́жѣ́, Лаза́рь Бара́новичъ и́ Іоа́нникі́й Га́лятовскі́й. Хоча́-жъ они́ бу́ли вели́кими прихильника́ми то́го се́редньовѣ́чного нау́кового на́прямку, то́ не ста́вали сто́рчако́мъ проти́въ є́субо́льнихъ змага́нь своїхъ зе́мляко́въ и́ вразѣ́ съ І́нноке́нтіємъ Гі́зелемъ пѣ́клува́лисѣ́ чи́-мало́ до́лею сво́її ба́тьківщи́ни. Тї́ три гра́мотї́ї ви́творили со́бї́ иде́аль по́літично́й и́ є́субо́льного жи́тя на Укра́їні́ í спису́вали одвѣ́тний га́дки въ своїхъ твора́хъ. О́сь програ́ма то́гдї́шнихъ по́літико́въ укра́їнськихъ: 1) Укра́їна лѣ́вобере́жна í пра́вобере́жна сто́яти-ме́ по́дъ протекто́ратомъ ца́ря моско́вского. 2) Укра́їнцѣ́ оказу́ють Моско́вичамъ вся́кі́ мо́ральні́ услу́ги, при́мѣ́ромъ по́сылають въ Моско́ву учени́хъ богосло́во́въ í про́повѣ́дникѣ́въ, сѣ́вѣвако́въ, са́добникѣ́въ. 3) Моско́ва, По́льща í Укра́їна твора́ють вза́мну, дру́жну зв'язѣ́ í ви́ступають проти́въ спѣ́льного воро́га, Турка́. По́сля пля́ну тихъ па́тріотѣ́въ тре́ба бу́ло ви́гнати бі́сурманцѣ́въ зъ Євро́пи, да́рувати пра́восла́внимъ наро́дамъ ба́лканського по́ль-остро́ва сво́боду í ви́зволити Є́русали́мъ зъ-по́дъ нево́ль турецко́ї. 4) Укра́їна ко́рыстує́ ся по́вною адміні́стративною автоно́мією, духо́венство́ зави́сить о́дъ па́тріарха ца́ргородского; о́дтакъ Ки́ївскі́й митропо́літь ви́бирає́ ся со́боромъ духо́венства í лю́дей свѣ́тськихъ, а́ низше́ духо́венство́ ви́бирає́ ся гро́мадою. 5) Горо́дяньска́ упра́ва нахо́дить ся въ ру́кахъ сво́бодно́-

¹⁾ „Już to czwarty rok zapędy swe cyrkluje, jakochmy w Kiowie Palladyjskie kunszty, w akademiach katolickich ideaowane, na dowcipach russkich solidius a niżeli przed nami będący latina lingua floryzować poczęli... Kwaśno na to wprawdzie pojrzała niestatecznica ona na kole zawiodująca, abowiem skoro jedno z Jego Mością Ojcem Piotrem Mohiłą, metropolitą Kiowskim (na ten czas archimandrytem) zawitalichmy do ciebie wielkopomny Kiowie, a pasąc żrzeniec twemi setnicami świętych. twemi nieobeszłemi wałami, primas Minervae manus aplikowali: wnet o nas takie rumory w uszy ludzkie naganiać poczęto, żechmy unicy, żechmy nie prawosławni. Zkąd jakie pioruny, jakie gromy i trzaskawicy różne na nas wywierały się. język atramentowy anatomizować nie może. Był ten czas, żechmy się wypowiedawszy, tylko już oczekiwali, poki nami xieńce Dnieprowych jesiotrów nadziewać zechcą, abo poki jednego ogniem, drugiego mieczem na drugi świat zaślą. Tandem nieogarniony on sercowidz, bacząc niewinność naszą, a wielką potrzebę uczciwych muz narodowi ruskiemu, rozpędził te fałszywych opinij chmury, i takim trzaskawicom exhalacye zatomował: oświecił serca wszystkich, że nas poznano bydź prawdziwemi synami cerkwie wschodniej... A zatym za osobiwą łaską i błogosławieństwem Wszystkowiedza poczęli Ich Mości panowie ohywatele Kiowscy i inszych powiatów obficie a niżeli przedtym za inszych przodków naszych (którzy sine interruptione aż do nas po łacinie uczyli) działkami swemi jako mróweczkami horrea nostra Apollinea napelniać, Helikonem, Parnassem one tytułować, jemi się szczycić.“ (Exegesis, to jest: Danie sprawу́ о́ шко́лахъ Kiowskich í Winickich.. przez wieleb. Ojca Sylwestra Kosowsa.. napisane. — Drukowane w s. Lawrze pieczarskiej. Roku Pańskiego 1635. p. 1. 2).

²⁾ Н Костомаровъ, „Русская Исторія въ жизнеописаніяхъ є́я главѣ́йшихъ дѣ́ятелей“. Томъ II. Третье изданіе: „Ки́евскі́й митропо́літь Пе́тръ Моги́ла“; стор. 87—95.

³⁾ Про ча́шу шко́льну́ гляди́ число́ 9. се́горочно́ї „Зорѣ́“, стор. 146.

выбраною старшиною, котра стоить підъ гетьманомъ. 6) Въ бблшихъ городахъ мають бути колегиі и друкариі, въ селахъ школы, по мѣстахъ и селахъ шпиталѣ. 7) Люде посполитіи не мають свои волѣ; надъ ними панує козацка старшина и духовенство одвѣтно выраженымъ словамъ старого Завѣта; однакже старшина має односитися до простого люду зъ християнскою любовою не обтяжаючи мужикѣвъ роботами и данинами¹⁾.

Хоча сея програма тогдѣшнихъ патріотѣвъ рускихъ не може насъ вдоволити изъ-за того, що въ мужикахъ не знае людей вольныхъ, то однако одвѣтно духови того часу не мѣгъ зложитися иншій поглядъ на односини панѣвъ до людей посполитыхъ. Впрочемъ змаганя тыхъ просвѣтнихъ дѣячѣвъ на Украинѣ були справдѣ похвальні: они бо повоздержували своихъ землякѣвъ на ховскій дорожѣ у пропасть, въ яку керманичѣ политики московской попыхали безталанну Украину.

Вже Кіевскій митрополитъ Сильвестеръ Коссовъ не хотѣвъ зложити присяги цареви, коли въ договорѣ Переяславскѣмъ (1654) Богданъ Хмельницкій поддавъ Украину подъ власть Москвы. Ажъ довшими заходами московскихъ бояръ повелось наклонити сего патріота-іерарха до той присяги. Якъ Коссовъ поймавъ автономію руской церкви, можна дознатися изъ сихъ его слѣвъ: „Гетьманъ посылавъ бити чоломъ цареви и поддавъ ся ему зѣ всѣмъ войскомъ, а я зѣ всѣмъ соборомъ бити чоломъ — не посылавъ; жию я зѣ духовными людьми самъ по собѣ нѣ подъ чиею властію²⁾. Та не тільки московске правительство згнушалось зѣ автономіею Украины: найшлися и мѣжъ Украинцями люде, що занепащували народній и церковній права свои батьківщини. Се бо гетьманъ Брюховецкій, що не-въ-мѣру поддешувавъ ся боярамъ московскимъ, подавъ Москвѣ гадку назначити Кіевскимъ митрополитомъ Москвича. Але супротивъ напасти на вѣльности церкви украинской выступили (1666) іерархи рускій, заявляючи, що имъ лучше приняти смерть, нѣжъ митрополита зѣ Москвы³⁾. Однакже духовенство не здужало опертись самоволѣ московского правительства. Небавомъ (20. червня 1685) скликано въ Кіевѣ соборъ, щобъ роземотрити пытанє про подчиненє церкви украинской патріарху Московскому. Хочъ архієпископъ Чернигѣвскій, Лазарь Барановичъ зѣ иншими іерархами на томъ соборѣ не явивъ ся, хочъ Украинцѣ заворужились тымъ нарушенємъ останковъ автономіи церковной, то однакъ по волѣ Москвы патріархъ Царгородскій не протививъ ся одлученю церкви украинской зѣ-подъ свои верховной власти. Одатъ митрополитъ Кіевскій, стоячи подъ рукою патріарха Московского, не смѣвъ уже подносити голосу въ оборонѣ правъ церкви украинской.

¹⁾ Н. О. Сумцовъ, „Характеристика южно-русской литературы XVII. вѣка“. Кіевъ 1885; стор. 14. 15. (Одбитка изъ Кіевской Старины, т. XI. стор. 1—12). — Лазарь Барановичъ замѣтивъ, що мужики готові панамъ метитися изъ-за тяжкой работы. Порѣвн. отъ-се мѣсце въ его поэтичѣмъ творѣ:

Trzeba robić to szlachta ukraińska prawi
Swym chłopom, do roboty czemuś nie postawi;
Stoją chłopci za górą, szlachta gdy powiada
Trzeba robić, — im echo bić się tylko składa;
A tak zrobić tyło się że im bić dostaje
Słyszec, chłop ukraiński robić nie przystaje.

(„Lutnia Apollinowa każdej sprawie gotowa“. Kijów 1671; p. 419.)

²⁾ Н. О. Сумцовъ, „Іоанникій Галатовскій“. Къ исторіи южно-русской литературы XVII. в. Кіевъ 1884. (Одбитка изъ Кіевской Старины, т. VIII.; стор. 18.)

³⁾ ibid., стор. 19.

Опбсла неприязн Москвичѣвъ до Украинцѣвъ змоглась до той степени, що ихъ не вважано гідными, займати въ іерархіи высшій достовинства. Тому-то патріархъ ерусалимскій Досіеѣй писавъ листы до царя Петра В., просячи его, чтобы онъ Русянина або козака не поставлявъ нѣ патріархомъ, нѣ митрополитомъ, але щобъ подносилъ до нихъ достовинствъ Москвичѣвъ, хоча бы и не-мудрыми були¹⁾.

Въ четвертомъ сѣмъ періодѣ литература богословска була зъявлящемъ дивовижнымъ у словесной жизни народу руского. Коли въ попереднихъ періодахъ византищина зѣ енциклопедичными сухими зборниками не була одвѣтною питомою нашої просвѣты, то латинська схоластика наука явилась неначе образомъ карикатурнымъ, що въ убогой хатѣ висѣть на стѣнѣ мѣжъ поважними образами святыхъ угодинокъ церкви грецкой. Въ стилю бомбастичномъ списувались не тільки статьи богословско-полемицкіи, але и проповѣди, и одтакъ утворилась якась мистична писанина, котрой крѣмъ автора безперечно нѣхто не розумѣвъ. Мабуть не догадувавъ ся Петро Могила, що апаратъ схоластичной науки, який онъ подавъ своій коллегіи, стане ся засновкомъ культуры чужой, котра при задумчивѣй вдачі Украинца могла звѣстися на блудній манѣвцѣ и слѣпанки. Коли Іоанникій Галатовскій тою наукою користувавъ ся неначе тараномъ до побиваня ворогѣвъ православія, коли сей умный схоластикъ въ полемикѣ своій поборювавъ не тільки латинянъ, але и жидѣвъ, магометанцѣвъ та поганцѣвъ, то Лазарь Барановичъ загнавъ ся въ діалектичныхъ нѣсенѣтницяхъ въ памороку мистицизму, добавляючи въ поодинокихъ буквѣхъ якого слова ключъ глубокой мудрости и накручуючи слова грамоты святой до писанины змѣету политичного²⁾.

А вже-жъ схоластична мудрѣсть розвивалась на Украинѣ бодай на той нивѣ словесной, котру передше справлено подѣ впливомъ византищины: въ Москвѣ була-бъ она отже неначе дивовижною одежею на тѣлѣ

¹⁾ „Аще приидутъ отсюды или Сервы, или Греки, или отъ иного народа туды, аще бы и случайно были мудрѣйшіи и святѣйшіи особы, Ваше державное и богоутвержденное царствіе да никогда сотворитъ митрополитомъ или и патріархомъ Грека, Серва или Русянина, но Москвитяновъ, и не просто Москвитянъ, но природныхъ Москвитянъ, многихъ и великихъ ради вѣсти. аще и не мудріи суть: понеже патріархъ и митрополитъ, ежели суть добродѣтельныи и мудріи, веліе есть добро, аще ли же и не суть мудріи, довлѣетъ добродѣтельнымъ быти, и да имѣють мудрыхъ клириковъ и въ иныхъ чинахъ.“ — „Аще великое твое царствіе имѣетъ намѣреніе учинити избраніе патріарха, да повелитъ, чтобы не учинилось избраніе особы изъ Козаковъ и Россіянъ и Сербянъ и Грековъ, зане суть много смѣшени и сплетени съ схизматиками и еретиками, ниже имуть нечестна и чиста во всемъ православнаго догмата, но да повелитъ быти избранію особы изъ самого Москвича“... (Исторія Россіи съ древнѣйшихъ временъ. Сочиненіе Сергія Соловьева. Томъ XV. Москва 1865. Исторія Россіи въ эпоху преобразования. Томъ III., стор. 419. 427).

²⁾ Прииѣромъ у словѣ Русъ поодинокій буквы по мнѣнію Барановича зображають ось-такій тайній мудрощъ: „RVС. Przez literę B wyznawa Patrem Radicem, w którym movemur; przez V wyznawa Verbum, w którym vivimus; przez S Spiritum Sanctum, w którym sumus.“ („Wieniec Bożej Matki“.. Czerniów 1680. p. 123.) — Цѣкавымъ есть такожъ мистичный поглядъ на титулы царя Олександра Олексѣевича „всєя великія и малыя и бѣлыя Россіи Самодержца“: „Иже есть веліи Господь... сей Тебе великія Россіи Самодержца постави. А иже елико великъ бѣ, толико смирился, зракъ раба приѣмъ. умаливъ себе, тебе малыя Россіи Самодержца прослави. О немъ-же вѣ пѣсняхъ пѣсней: Братъ мой бѣлъ и красенъ, Тебе бѣлыя Россіи Самодержца укрѣмъ.“ („Notij pięć, ran Chrystusowych pięć“. Czerniów 1680; p. 44).

мертвяка. И отъ, найшлись деякі укривські грамотѣ, примѣромъ Епифаній Славинецкій, Дмитро (Ростовскій) Туптало, и и., що науку Могиланскої коллегіѣ намагались пересадити въ Москву, де пѣтма морочила духа не то людей простыхъ, але й гордовитыхъ бояръ. Складлось отже дивне диво, що Москва познакомилась зъ наукою схоластичною, хоча тамъ заледво початки церковной грамоты денекуды дѣтворѣ подавались.

Царѣ московскій старались всѣми силами и тыхъ письменниківъ украинськихъ наклонити на свою сторону, що не покидали своєї батьківщини. Именно оба талановиті мужѣ, Барановичъ и Галатовскій, одержували зъ Москвы неразъ подарунки и тымъ способомъ спинялись чи-мало у своѣмъ змаганю патріотичнѣмъ. Въ томъ-то часѣ Украина лишъ зъ великимъ трудомъ опиралась могучимъ впливамъ Москвы та Польщі: именно правобережна Украина по-неволи нахилалась до культуры польскої, а лѣвобережна Украина побивалась кормигою Москвы. Тогдѣ-то лишъ деякі грамотѣ списували свои твори въ языкѣ такѣмъ, котрый наближувавъ ся до мовы живої; найшлись уже письменники, що виробляли якійсь книжний, незрозумѣлий языкъ; ба, були й такі, що за проводомъ Мелегія Смотрицкого въ творахъ своихъ хбѣнувались мовою польскою. Особливо Лазарь Барановичъ сполучавъ въ своѣй особѣ оба напрями, бо одні книги списувавъ незрозумѣлимъ рускимъ, а другі польскимъ языкомъ.

Зъ годоми-перегодоми запропастивъ ся мѣжъ духовними грамотами рускими идеалъ того политичного и суспѣльного життя на Украинѣ, якій утворили собі просвѣтні дѣячі Барановичъ, Галатовскій и Гизель, а на томѣсѣ появились симпатіѣ до російської политики Петра Великого. Честолюбиві мужѣ, якъ Стефанъ Яворскій, Теофанъ Прокоповичъ, не добавляли въ безталанній Украинѣ одвітного поля для своєї кар'єри, то й привєтили свои прислуги сему цареві, що усувавъ всякі прикмети національної самостійности ихъ отчизны. Притягаюча сила велита півночного була така, що Яворскій, Галичанинъ и префектъ Кіевскої академії, полюбивъ Москву мовъ свою батьківщину; якъ же поставлено его завѣдателемъ патріаршого престола, то бажавъ лишъ угодити цареві и згущавъ ся зъ Мазепи, коли сей гетьманъ переставъ служити Петрові¹⁾. А вже-жъ талановиті Прокоповичъ, ставши душею святѣйшого Синода, бувъ головнимъ речникомъ реформъ Петра В. и наклонявъ не то Россіянъ, але й своихъ земляківъ підъ желѣзну руку могучого володаря. Ба, можна сказати, що реформи Петра були-бъ заснѣтили въ зародѣ, коли-бъ той умний Українець не допомігъ ему довершити задуманого дѣла. Такъ отже деякі Украинці для личной користи одцурались своєї батьківщини, гадаючи, що Украина справдѣ на вѣки заснула.

¹⁾ Осъ зъ якою наругою одзываетъ ся Яворскій про Мазепу, котрого передъ 1709. рокомъ вельми хваливъ:

„Нами ми Боже, — вопієтъ Россія —
Отъ ядовита и лукава змѣя,
Богоже ждаша адскія заклєны,
Бывша вожда Івашка Мазепы“...

(В. Науменко, „Стефанъ Яворскій въ двойной роли хвалителя и обличителя Мазепы“ въ Кіевскої Старицѣ, т. XIII. 1886, стор. 172—175).

(Дальше буде.)

КОРОТКІЙ ПЕРЕГЛЯДЪ УКРАИНСКИХЪ КНИЖОКЪ ЗА 1885. РОКЪ.

VI.

Утоплена. Оперета въ 3 дѣяхъ, 4 картинахъ М. Старицкого. Одесса, 1885. р., 95 ст., 8 ч., ц. 40 к. (Крѣмъ того помѣщена въ зборнику „Нива“ ст. 55—144).

Оперетка ся перероблена зъ оповѣданя Гоголя „Майская ночь“, добре вже звѣсного въ Галичинѣ зъ двоухъ перекладѣвъ, то й нема чого переказувати змѣстъ ей. Переробка ся одзначаєтъ ся тымъ же умѣнемъ, яке вбачаемо въ прежнѣхъ переробкахъ п. Старицкого (Рѣздвяна ночь и Чорноморцѣ); найбільшу цѣну складають имъ жвавѣсть дѣѣ и сценичнѣсть, а при тому и мова скрозъ дуже добра. Але у всякомъ разѣ — се не больше, якъ либрето до музики, скомпонованої славнымъ композиторомъ нашимъ М. Лисенкомъ, то звичайно, що тутъ найважнѣйша рѣчь — музыка. Якъ доносятъ зъ Одеси и Харькова, де ся оперета неразъ вже грала (дивись на пр. Заря, 1884. р. ч. 248.), музыка Утопленої дуже гарна. Намъ же доводилось чути толькы хоръ зъ першої дѣѣ „Гуманъ хвилями лягає“, и здаєтъ ся нѣчого красшого мы не чули. Шкода велика, що до сѣго часу не выдано въ свѣтъ музики сей оперетки. Про выдане либрета треба сказати, що оно якось не до ладу, коли до украинского тексту авторъ додає замѣтки и уваги для акторѣвъ по російски, якъ се подекуды трапляєтъ ся въ сѣй оперетцѣ. Коли-бъ авторъ мавъ на думцѣ тыхъ, що не розумѣють по украински, то треба-бъ вже до тексту додати російскій перекладъ, якъ се зроблено при выданю либрета оперы „Рѣздвяна ночь“ (К. 1883 р.), а тутъ скорѣйше було недбалство автора або выдавця.

М. Кожаръ.

ИЗЪ ЗАПИСОКЪ.

(Зъ 1000-го н-ра чешского Světozor-a).

Було то въ Россіи, лѣтомъ, надъ вечѣръ. Обѣдъ кончивъ ся, мы выпили троха мороженого шампанского, якъ разъ толькы, кѣлько треба на те, щобъ бачити весь свѣтъ въ рожевой барвѣ якъ найменше фальшованого „Veuve Clicquot“. Закуривши папиросы вышли мы цѣлымъ гуртомъ у садокъ. Наразъ край низкого плота появилась ся нужденна бабуса. Блѣда якъ смерть, сумна якъ — Россія. Простягла руку кощаву, худу, немовъ и сотворену на те, щобъ стисла ся въ пистукъ и загрюкала въ ворота дрѣмающей равнѣдушности. Найближе плота стоявъ сынъ нашего господари, хлопчина въ томъ вѣцѣ, въ котромъ дѣтей покидає ангелъ а будить ся звѣрь. Не бувъ злый, але розпущеный а надовѣе лѣнливый. Побачивши старичку, побоявъ ся, що пошлемо єѣ до дому по милостыню. Нетерпеливо махнувъ на бабусю, — въ томъ побачивъ, що его хоръ упустивъ майже обглодану кѣсть. Подавъ єѣ старичкѣ. Вона не одкинула єѣ, не розгнѣвалась, не кляла, а толькы сумно глянула на насъ и сказала тихимъ, невымовно проймающимъ голосомъ: „Що робити“. И хотѣла одойти.

На хлопця добре насварено, жебрачку щедро обдаровано, але некуча боль не втихала въ моѣмъ серцѣ, и весь той вечѣръ радъ бы я бувъ заплакати надъ тымъ, що я чоловікъ. Въ той пригодѣ являлась менѣ цѣла людска суспѣльность, а та нещасна бабуса зъ поглядомъ повнымъ невысказаной резигнаціѣ, то була цѣла Россія.

Юлій Зейперъ.

НОВІЙ КНИЖКИ УКРАИНСКІЙ.

I.

Панаєъ Мирный. Збираниця зъ ридного поля. Приповідки, оповидання и драматични твори. I. (Лихий попутавъ. — Пляниця). К. 1886. Велика 8-ка, 124 стор. Цѣна 50 коп.

Въ сѣму першому выпускѣ довго-сподѣваного зборника творѣвъ д. Мирного мы маємо толькы дѣѣ его повѣсти, написаніи ще у 1872 и 1874 р.: Лихій попутавъ и Пляниця. Сюжетъ першої повѣсти зовсѣмъ простый и звичайный: дѣвчинна-сирота йде у наймы до мѣста, заохуєтъ ся у мѣського парубка, котрый єѣ зводить и покидає; сюжетъ такий не одного разу обробляли и нашъ й російскій письменецъ. Але-жъ не вважаючи на се, одъ повѣсти не одорвешъ ся, поки єѣ не дочитаєшь, и духъ захоплює у читача, якъ передъ нимъ проходить повні образности, пластичности, вѣр-

ности житю и великого артизму смутній картины перадо-ного житя дівчини-наймички. У повісті нема ні єдиного місця, де була-б претензія на ефект — оповідане з уст героїні повісті просте, навіть скупе на усякі прикраси, немов чуєш тільки щирі оповіді простої дівочої душі, а не читаєш книжку. Але не вважаючи на сю простоту, образи, картини говорять самі за себе і говорять так, як не зможе загомоніти ніяка ефектність, ніякі штучні прикраси, сплетені автором. З другого боку ми не знаємо тут і тон сентиментальної слезовитості, котра таки частенько трапляється у Марка Вовчка, що оббрав собі такий саме спосіб оповіданя з уст селян. Тут нема причепуреної рукою письменця чистоти через-ладу, тут, кажу, проста, безштучна оповідь, але-ж у їй далеко більш чистоти справжньої, котра виникає з самого стану оповіданої речі, ніж там, де ся чистота плыве з бажання автора — необхідно знайти її. І через те повість д. Мирного робить вражіння не картини і не фотографії з життя, а самого житя, котре хвилюється, проходить перед очима і вражає з-глибока. Одно хіба здалося нам трохи немов-би самовільним — се кінець повісті, котрий трохи несподіваний і випадковий, хоча, звісно, єсть в повісті можливий. Але не вважаючи на се творить робить вражіння чогось чистого, як вода погожа, і гарного як врода.

Друга повість „Паниця“ вже не з народнього житя, а з житя урядовців. Се історія чоловіка з поетичною душею, з ясними почуваннями, але-ж кволого, не стійкого духом і через те задавленого житєм. Кинутый, по-ся свого щиро хоч і туманного бажання — чомусь вчити ся, щось зробити, — у болото канцелярщини, він мучить ся, не може зжити ся з ним і шукає виходу, тільки іноді трохи проявляючи хмари свого сьрого житя артистичними порывами, що дали йому змогу навчити ся грати на скрипці. Вихід наче-б то з'являється на пареті у коханю до хазійчинини дочки Наталі. Высоким артизмом дихають ті сцени, де автор малює нам початок і розвиток сього кохання, такого чистого, такого гарного. На лихо приїздить брат Ів. Микитовича (так зветь героя повісті) — меткий нанок-чепурник, ласий до дівчат, і зараз же одбиває у брата симпатичну і добру, але-ж дуже швидко на почування Наталю. Тепер надїє І. М. розбито і в житю для него вже нічого не зостається ся, бо кохане сповняло се жите у щері. Он хотів був знову зійти ся з бідомашньою дівчиною, але-ж була вже сьому не змога. Під впливом тяжкого лиха він почав піячити. Дуже шкода, що д. Мирний проминув і не намалював у повісті картину моральної бороть і перелому в душі бідомашньої людини; се робить таке вражіння, немов у оповіданю чогось не стає.

Характери самого Ів. Микитовича і Наталі найкращі у оповіданю, і так і вирізують ся перед читачем. Гарно обмалюваний і брат Ів. Мик. — джунджуристий нанок, котрий з одного боку грає ся з дівчатами для власної втіхи і кидає їх зганьбленими, а з другого стає любовником удови, щоб вимантати у неї навіть в час єї смерті гроші. Загалом з погляду обмалювання характерів можна сказати, що у д. Мирного в обох оповіданнях нема постатей тільки для декорацій; всі єго фігури — живі люди, і навіть найнезначніший з них виступають з своєю власною вдачею.

Обидва оповідання дихають теплим, гуманним чутем, без сліз і без жалів, але-ж глибоко людяним.

Що до мови, то в першому оповіданю она незмірно гарна і щиро-українська, а у другому піднала трохи під вплив російської, що виявилось не так у лексикі, як у конструкції фраз.

Д. Мирний має всі завдатки для того, щоб зробитись великим поетом нашого часу. Вывовна мова пластичність, образність, не бажане ганятись за дешевими ефектами, уміє розгорнути велику картину, досконало єї скомбинувати і обробити деталі (я маю тут на увазі і єго романи), знанє свого народа — все те об'єднує нам у нєму письменця, котрий оновить наше письменство і стане у лавах великих письменців європейських, як що тільки для будучого розвитку єго талану єсть і будуть сприяючі обставини. І я певний, що у кінці зо мною кожен укра-

їнець щиро побажає, щоб такі сприяючі обставини були і щоб надїє, котрі покладає на него українська література, у повні справдились.

Б. Вольховський.

Причини до галицько-руської бібліографії передь 1848. роком.

III. „Домоболіе проклятих“ (з бібліотеки дра Ів. Мандичевського). Отъ що сказав о ємъ першомъ своїмъ стишкѹ авторъ єго Йосифъ Левицкій на зборѣ рускихъ ученыхъ у Львовѣ, 26. жовтня 1848: „Куріаль Блонскій, теперѣшній депутатъ на вальномъ сеймѣ, прибувши року 1822. до Відня на богословіє, маючи деякіи средства (= гроші) со собою, прилягъ ко мнѣ всімъ сердцемъ, и сталсьмо вразъ о *обясненію* (!) языка руского промышляти, но не было большє охотнѣковъ. Плодомъ нашихъ першихъ покушеній былъ *переводъ зъ нѣмецкого*: „Домоболіе (Heim-Weh!) проклятихъ, во Відни видруковане, 1822. року. Судьба наша розлучила насъ, и каждый зъ насъ самъ надъ дальшею долею языка руского размышляти мусѣвъ“. Въ два роки передъ выданемъ сего стишка, „возникло“ въ І. Левицкомъ, якъ въ той-же промовѣ каже, „чувство народности, а любовь ко рускому языкови воскресла и побуждала мене о средствахъ ко изученію языка церковного и народного промышляти...“

Стишокъ печатаний кирилицею, 8°, чотыри неперелов-ной стороны, безъ заголовного листка, безъ окладинокъ. Заголовокъ видрукований вь горѣ, вь 5-ти одступахъ: Уча-щемъ у с[в]ященства[х] народа словено-рускаго. Жертвуєть соиздатель І. Л. (всѣ буквы кожного од-ступу однаковы, нема великихъ и малыхъ; наибольшими бук-вами напечатано „младенчеству“). Потомъ черта, а потомъ безъ дальшого заголовка зачинають ся вѣрші (вступній):

Пускай, вездѣ писать искусство совершенно,
Ты знаешь, что языкъ нашъ лучше несравненно.
Не собранъ изъ другихъ, онъ древній коренной,
Исполненъ всѣхъ красотъ, богатый самъ собой;
Въ немъ птичьихъ поэзійство, протяжныхъ нѣтъ напѣ-
[вовъ. (точка!)]

Ни звуковъ немилыхъ, ни дикихъ уху ревовъ,
Какія слышате въ чужихъ языкахъ намъ,
За тѣмъ, что нашъ языкъ отъ нихъ свободенъ самъ.

На другій сторонѣ слѣдуетъ:

Домоболіе проклятихъ.

Во мѣкахъ глубоко,
Гдѣ платять высоко,
Злаго работники
Черные грѣшники. — (!)
Сѣдитъ блѣдноватый,
Разъ кутѣва богатый,
Слезы му канаютъ
И конца не знаютъ,
А єго руки
Борють безъ скуки,*) (ringen!)
А єго бесѣда
Вѣчна, бѣда! бѣда! (biada, biada)
Пекло какъ ся отворить,
Внимай какъ онъ говоритъ:

„Тамъ при неба краю,
Я отчизну маю,
Но ахъ! я изгнанъ плачу,
Отчизны**) не обачу — (паваз!)“

На третій сторонѣ:

Вонъ во чистой сини, нынѣ
Ходитъ по божей долині,
Ангеловъ громада сива,
Съ ними пречиста дѣва.

*) долга хвиля (прижѣтка автора! = Lange Weile).

**) разумѣется небо, что масть всѣхъ людей быти отчиз-ною. — (Прим. авт.).

Original from

UNIVERSITY OF ILLINOIS AT
URBANA-CHAMPAIGN

Увы! мой смѣлый взоръ
Бросить взадъ, блеска творъ.
Же ажъ мене претискаетъ
Участъ, что конца не маетъ.
Чую съ далекихъ ликовъ
Бренъканье и пѣвчиковъ!
Могбысь я тамъ вопхати,
Бога вразъ воспѣвати,
Могбы я взлетѣти,
На самъ верхъ вступити.
Но мене держитъ при днѣ
Тяжестъ, что лежить при мнѣ.

Какъ подслухую
Же шепчуть чую
Черныя души
Менѣ во уши,
Молчи глухій дуракъ!
Молчи нѣмой глунакъ!

Однако мой мысли
Всѣ, на небѣ зависли:
Ахъ! не могу быти,
Хочуся распылти
Въ вѣчномъ желаніи,
И сѣтованіи.

На четвертой сторонѣ:

Чувства страшныя,
Всѣ такъ душныя,
Нѣтъ тху холода,
Въ долѣ завода.
Отцу за niskий,
Свѣтлу не близкій,
Въ болѣзни кроткой,
Сезбыхъ выродной,
Ино не могу,
Ино не могу,
Страшный, лютый рокъ!*)
О! твердъ обовязокъ!*

Правило житія.

Слова даннаго держись, какъ бы то не трудно,
Ничего не обѣдай вдругъ**) и неразумно.
Будь услужливъ, скромнѣе, тихъ, ласкавъ въ разговорѣ,
Всѣхъ учтиво принимай — никого въ презорѣ;***)
Внятно слушай, что тебѣ люди предлагаютъ,
Больше умнымъ не кажись, нежели почитаютъ.

Тутъ слѣдуютъ нотки (поданіи у насъ низше), по ноткахъ черта, а подѣ чертою: Напечатано въ Вѣнѣ у Ормянниновъ.

Що до правопису, то „і“ всюды зъ двома точками (кирильске), „ou“ нема, только одрожжене: „а“ и „ia“; а въ словахъ: ся, обовязокъ, страшныя..., а: языкъ, я, — и т. и. Въ языкѣ замѣтныи впливъ російскихъ книжокъ (пускай, самъ собой, вдругъ, учтиво, слушай, и и.). Цѣкавыи поясненія автора: разъ зъ-нѣмецка, разъ по польски, а два разы по народному...; зрештою є и въ текстѣ слѣды народнаго языка, а навѣтъ польскаго (кутъва, обачу, вопхати, громада, же, хочуся распылти вм. хочу распылиться, тху). Поминувши вже, що авторъ деякі слова просто зъ нѣмецкаго перетягъ на словено-руске, бачимо, що деякихъ словъ мабути такъ самъ авторъ бувъ бы не розумѣвъ, коли-бъ не бувъ знавъ нѣмецкаго оригиналу. У вступныхъ стишкахъ слѣдныи также впливъ російскихъ книжокъ, и то мабути зъ шинковскаго напрямую: „ты знаешь, что языкъ нашъ лучше несравненно“. Языковъ погляды автора характеризуютъ также слова: „младенчеству народа словено-рускаго“, а впливъ церковно-словенщины, почавши вже блъ правопису, замѣтныи трохы не въ кождомъ словѣ.

Стишокъ сей цѣнный, якъ перша проба переводу свѣтскаго (що такъ скажемо), неконвенціонального, хочъ все таки полуперекладнаго нѣмецкаго стишка на руске, проба — зроблена зъ повною свѣдомостою потребности такихъ переводовъ для оживленія письменности, а при томъ присвячена „мла-

*) доля; — **) раптомъ; — ***) w pogardzie. — (Всѣ три прим. автора).

дечеству“. По „ономастиконахъ“ (1791) и „чувствахъ чадъ галицкихъ рускихъ“ (1818, въ честь митроп. М. Левицкаго) — була отся самостойна литературна проба молодого Левицкаго все таки замѣтнымъ крокомъ напередъ, була легенькимъ симптомомъ новои doby, новыхъ потребъ, — була гарантією, що чоловікъ, що такои пробы доконавъ, не думає опускати рукъ. И языкъ сего стишка дуже цѣкавыи, особливо въ супоставленю зъ наведеними въ горѣ словами промовы Левицкаго: авторъ явно почуває потребу новои языка, радъ бы и ту ступити впередъ..., мѣшає новий, незвичный, слова: „пускай“, и формы: „самъ собой“, „нѣмой“... И якже мавъ собѣ тоді инакше порадиити бѣдный Галичанинъ, вивчений въ нѣмецкой школѣ, выхованныи середъ полупанскон, полупольскои суспѣльности, „въ презорѣ“ для народа и его мовы, — а цѣкавыи, не безъ таланту и не безъ охоты до працѣ? Онъ читавъ, що „славенскій“ языкъ — его „матерный“ (дотычныи слова П. Лодія наводитъ Левицкій въ своей грам., стор. III-a), те саме мѣгъ онъ неразъ почувти и по латинѣ (lingua nativa slavonica), те саме мѣгъ почувти и блъ Ив. Могильницкаго („такъ называемый книжный, или собственно церковный языкъ“), те саме о „словенщинѣ“ стояло и въ російскихъ книжкахъ... Та ще до того сей церковный языкъ уважавъ Ив. Могильницкій дуже близькимъ до рускаго (полуденнаго), близшимъ якъ польскій, трохы-трохи не „рускимъ“, бо зъ давень-давня на Руси уживанымъ. Ще й потѣмъ не мѣгъ Левицкій зовсѣмъ вызволитись блъ думки, що книжный языкъ не зовсѣмъ те, що народный, та й не помилявъ ся онъ въ томъ такъ дуже (те саме було ще и зъ Вагилевичемъ). Только-жъ все таки не выстаривъ ему вже „древний коренной языкъ“ (antiquissima dialectus communis et ecclesiastica universae Slavorum gentis, — 1793; слова чеха Дуриха, Пыпинъ, II, 922), и шукавъ онъ чогось иншого, нового, — шукавъ въ новѣйшихъ словено-россійскихъ книжкахъ... Щойно филологичный и литературный студіи, котрыхъ плодомъ була „Грамматика языка рускаго въ Галичинѣ“, вказали Левицкому и иншу дорогу. Честь памяти горячаго молодого чоловіка, що „самъ-одинокій якъ билинка въ полі“ (его слова о собѣ) бравъ ся оживити рѣдну письменность, и не щадивъ для сего труда — мимо докорѣвъ и насмѣху.

В. Коцовскій.

МАТЕРІАЛЫ ЕТНОГРАФИЧНІЙ.

1. Лѣки народній. Печатаючи отсей збѣрничокъ лѣковъ, якихъ уживає нашъ народъ по рѣжныхъ сторонахъ Галичины на рѣжній людскій и звѣрчій слабости, я бажавъ бы звернути увагу всѣхъ любителей нашої етнографіи, живущихъ поселахъ, щобъ списували подобныи матеріалы до нашої народнои медицины и надыссыли ихъ для напечатанія въ „Зорѣ“.

1) Яре жито, крейда и свяченый камѣнь оборонити блъ злого духа (Коломыя)

2) Одъ колѣтбы найлѣпше тютюнъ зъ медомъ прикладати. (Кол.)

3) Балабанъ (зѣле) помагає блъ золотника (залушника, по польски macoszniak, така слаббѣсть.) (Кол.)

4) Гуцулъ блъогрудка (подоморозца) бе, сушитъ зовсѣмъ, тре на порохъ и дає зъ пойломъ маржинѣ, абы на заразу не дохла. (Кол.)

5) Вѣалище у коровы (якъ вымя спухне) лѣчити треба такъ: зцеркнути три разы въ чобѣтъ, а блътакъ розогрѣти горня блъ капусты, та щобы тота нара йшла на вымя. (Нагуевичъ).

6) Свяченй качаны высушенй помагають на болѣ въ горлѣ. (Березѣвъ, коломыйскаго пов.) (Дальше буде.)

ОДЪ АДМИНИСТРАЦІЇ.

1-ше число „Зорѣ“ въ другѣмъ выданю вже выготовлене. Просимо тыхъ Вп. Читателѣвъ нашихъ, котрыхъ реклямацій доси не можъ було узглядити, зголосити ся ще разъ до нашої Администраціи, а число вышло ся имъ заразъ.

Одповѣдає за редакцію: Александръ Борковскій.